

**Openbare dienstverplichtingen in de geliberaliseerde gas- en
elektriciteitsmarkt:
Voor elk wat wils?**

Sofie Renders

Master Milieurecht 2010-2011

Studentennummer 00806936

Masterproef ingediend tot het behalen van de academische graad van master in het milieurecht

Promotor: De heer F. Vandendriessche

Academiejaar: 2008-2009

I. Inleiding	5
II. Europees rechtskader : Openbare dienstverplichtingen in de tweede Elektriciteit- en Gasrichtlijn ...	9
II.1. Primaire gemeenschapsrecht	9
A. geliberaliseerde markt	9
B. diensten van algemeen economisch belang	11
C. Openbare dienstverplichtingen.....	13
II.2. Secundair gemeenschapsrecht: de Elektriciteit- en Gasrichtlijnen	14
A. De eerste Elektriciteit- en Gasrichtlijnen	14
B. de Tweede Elektriciteits- en Gasrichtlijnen.....	15
C. De derde Elektriciteits- en Gasrichtlijn.....	19
II.3 Rechtspraak van het Hof van Justitie	20
A. Diensten van algemeen economisch belang.....	20
B. Openbare dienstverplichtingen.....	20
II.4 Openbare dienstverplichtingen in de hedendaagse geliberaliseerde markt	22
III. Openbare dienstverplichtingen in een geliberaliseerde elektriciteitsmarkt in België en Vlaanderen	24
III.1 Richtlijnen voor en opvolging van de omzetting door de lidstaten	24
A. Interpretatieve nota van de Europese Commissie.....	24
B. De European Regulators Group for Electricity and Gas (ERGEG), Forum van Madrid en Forum van Florence	26
III.2 Moeilijk bevoegdheidskader in België en Vlaanderen	26
A. Federale regelgevend kader	28
“Kaderwet” van 29 april 1999 betreffende de organisatie van de elektriciteitsmarkt	28
B. Vlaams regelgevend kader	30
Vlaamse Elektriciteitsdecreet van 17 juli 2000	30

II.2 Openbare dienstverplichtingen in de huidige geliberaliseerde elektriciteitsmarkt in Vlaanderen	32
.....	
A. Openbare dienstverplichtingen voor de <i>distributienetbeheerders</i>	34
<i>(i) Sociale openbare dienstverplichtingen</i>	34
1) Budgetmeter	34
2) Minimale levering.....	35
3) Afsluiten	36
4) Aansluitingsplicht – universele dienstverplichting.....	36
Besluit: Evolutie sociale openbare dienstverplichtingen	36
<i>(ii) Gratis elektriciteit huishoudelijke afnemers</i>	37
<i>(iii) rationeel energiegebruik</i>	39
<i>(iv) nacht- en weekendtarief</i>	41
<i>(v) openbare verlichting</i>	44
B. Openbare dienstverplichtingen voor de <i>leveranciers</i>	46
<i>(i) rationeel energiegebruik</i>	46
<i>(ii) sociale openbare dienstverplichtingen</i>	46
a) <i>ingebrekestelling</i>	46
b) <i>opzegging</i>	47
c) <i>overige ODV</i>	47
IV. Openbare dienstverplichtingen in een geliberaliseerde aardgasmarkt in Vlaanderen	48
III.1 Moeilijk bevoegdheidskader in België en Vlaanderen	48
A. Federale regelgevend kader	48
Gaswet van 12 april 1965 betreffende vervoer van gasachtige producten en andere producten door middel van leidingen.....	48
B. Vlaams regelgevend kader	49

Aardgasdecreet van 6 juli 2001 houdende de organisatie van de gasmarkt	49
II.2 Openbare dienstverplichtingen in de huidige geliberaliseerde aardgasmarkt in Vlaanderen	50
A. Openbare dienstverplichtingen voor de distributienetbeheerders	50
<i>(i) Sociale openbare dienstverplichtingen</i>	<i>50</i>
<i>(ii) rationeel energiegebruik</i>	<i>50</i>
B. Openbare dienstverplichtingen voor de leveranciers	51
<i>(i) rationeel energiegebruik</i>	<i>51</i>
<i>(ii) sociale openbare dienstverplichtingen</i>	<i>51</i>
C. verschillen in openbare dienstverplichtingen met de elektriciteitssector?	51
V. Liberalisering van de energiemarkten: werken ze naar behoren of laat dit toch te wensen over? ...	52
V.1. Jaarrapporten en Mededelingen van de Europese Commissie	52
1) Mededeling van de Commissie van 11 maart 2009 aan de Raad en het Europees Parlement - Verslag over de vooruitgang die is geboekt bij de totstandbrenging van de interne markt voor gas en elektriciteit	52
2) Implementatierapport van de Commissie dd. 10 januari 2007	53
V.2. Lagere energieprijzen in de geliberaliseerde markt?	54
V.3 Toekomst?	57

I. Inleiding

Energie is, naast kennis, creativiteit en kapitaal, één van de fundamentele noodzakelijkheden van de mensheid¹. Van Daele definieert energie als:

- 1) het natuurlijk vermogen om arbeid te verrichten: kernenergie, windenergie, zonne-energie
- 2) "in verband met personen" volhardende geestkracht; veerkracht waarmee men iets doet, naar iets streeft.

Een mens zonder energie tast in het donker. Energie heeft dus duidelijk te maken met de menselijke persoon en de menselijke waardigheid stelt HUBEAU².

We staan er dikwijls niet bij stil, omdat we er zo aan gewend zijn dat het een vanzelfsprekendheid is maar voor zowat alles wat we in ons dagelijkse leven (professioneel en huishoudelijk) doen, is energie nodig. Denken we maar aan werken met de pc, het licht aansteken 's avonds, het huis kuisen zonder stofzuiger of koken zonder keukenrobot of elektrisch vuur of microgolfoven. Om ons te verwarmen zetten we de thermostaat wat hoger of om wat af te koelen de airco. Voor tal van functies en hulpmiddelen die het moderne leven ons bieden zijn we afhankelijk van energie³.

Sinds 1 juli 2003⁴ is de energiemarkt in Vlaanderen vrijgemaakt of geliberaliseerd, zodat de gebruikers (professionele en huishoudelijke) vrije keuze hebben bij wie ze elektriciteit of

¹ P.M. MOMBBAUR, "Preparation for the competitive European electricity sector", *European Review of Energy Markets*, mei 2008, www.eeoinstitute.org/european-review-of-energy-market/erem6-article-mombaur, 2.

² B. HUBEAU en B. CLOOTS, "Tasten in het donker: is er licht aan het einde van de tunnel door een grondrecht op energie?" in B. HUBEAU en P. JADOUL (eds.), *Vers un droit fondamental à l'énergie? Naar een grondrecht op energie?*, Brugge, die Keure, 2006, (3) 3.

³ B. HUBEAU en B. CLOOTS, "Tasten in het donker: is er licht aan het einde van de tunnel door een grondrecht op energie?" in B. HUBEAU en P. JADOUL (eds.), *Vers un droit fondamental à l'énergie? Naar een grondrecht op energie?*, Brugge, die Keure, 2006, (3) 3.

⁴ Richtlijn 2003/55/EG van het Europees Parlement en de Raad van 26 juni 2003 betreffende gemeenschappelijke regels voor de interne markt voor aardgas en houdende intrekking van Richtlijn 98/30/EG, Publicatieblad Nr. L 176 van 15/07/2003 blz. 57 -78 en Richtlijn 2003/54/EG van het Europees Parlement en de Raad van 26 juni 2003 betreffende gemeenschappelijke regels voor de interne markt voor elektriciteit en houdende intrekking van Richtlijn

aardgas aankopen. De filosofie is dat de vrije marktwerking de prijzen voor ons energiegebruik doet dalen. De liberalisering komt er ingevolge een Europese verplichting.

Op de website van de Europese Unie worden de beleidskeuzes van de EU omschreven: de zekere en duurzame bevoorrading. Het creëren van een heuse *interne energiemarkt* is één van de prioritaire doelstellingen van de Europese Unie. Het bestaan van dergelijke competitieve interne energiemarkt is een *strategisch instrument* ten behoeve van twee doelstellingen. Enerzijds de Europese consument de keuze geven tussen verschillende leveranciers van gas en elektriciteit aan redelijke prijzen, anderzijds om de markt open te stellen voor alle leveranciers, in het bijzonder de kleinste en deze die investeren in hernieuwbare energie. Daarnaast is er ook de vraag voor het opzetten van een kader waarin het mechanisme van CO2 emissiehandel fatsoenlijk kan fungeren. Het welslagen van de geviseerde interne energiemarkt zal vooral afhangen van het installeren van een betrouwbaar en coherent energienetwerk in Europa en zodoende van de investeringen in infrastructuur. Een ware geïntegreerde markt zal bijdragen tot diversificatie en zodoende tot de zekerheid van voorziening⁵.

Het energielandschap heeft zich de afgelopen jaren zeer snel gewijzigd. Sinds de volledige vrijmaking van de Vlaamse energiemarkt, nu alweer zeven jaar geleden, zijn een aantal ingrijpende veranderingen doorgevoerd, zodat de energieproductie, -distributie en -levering grondig zijn hertekend ingevolge de door Europa opgelegde *unbundling*. Inmiddels is Vlaanderen meer en meer vertrouwd geraakt met de verschillende marktspelers, waaronder een nieuw transmissie- en distributienetbeheer.

De evolutie naar een optimaal werkende energiemarkt is evenwel niet afgelopen. Het gaat om een geleidelijk proces dat bovendien rekening moet houden met continue veranderingen op zowel politiek, economisch als ecologisch en sociaal-maatschappelijk vlak.

96/92/EG - Verklaringen met betrekking tot ontmantelings- en afvalbeheeractiviteiten, *PB. L 176*, 15 juli 2003, 37 - 56

⁵ http://europa.eu/legislation_summaries/energy/internal_energy_market/index_en.htm

Er dient een evenwicht te worden gevonden tussen de geliberaliseerde interne Europese energiemarkt en de veiligheid van voorziening en sociale bescherming van de consumenten. Vraag is of door de doorgedreven liberalisering de Europese consument werkelijk vrije keuze heeft bij wie hij elektriciteit of aardgas aankoopt en of de prijs ook werkelijk is gaan dalen. Bestaat er geen tweedeling tussen enerzijds mededinging als een proces tot het creëren van meer welvaart en anderzijds het normatieve begrip billijke verdeling? De billijkheid wordt relevant daar waar het mededingingsproces niet langer zijn rol speelt om welvaart te creëren, met andere woorden waar monopolies voorrang krijgen bovenop de perfecte mededinging. Een monopolie wordt gekenmerkt doordat de consument geen andere keuze heeft dan te kiezen voor de monopolist of zich te onthouden het goed aan te kopen. Voor sommige producten is dergelijke onthouding geen optie.

De energiesector is één van die producten waar consumenten zich geconfronteerd zien met het gebrek aan keuze⁶. Meer nog, de energiesector is gekenmerkt door het bestaan van monopolisten, niet alleen wat betreft de distributie en het transport⁷, maar evenzeer wat betreft productie en levering. Dit blijft tot op heden een probleem.⁸

Liberalisering beoogt de opening van de markten voor mededinging. Het veronderstelt dat mededinging de beste manier is om te komen tot een optimale toewijzing van de producten en het welzijn van de consument. Mededinging garandeert dat de beste onderneming die het beste product verkoopt aan de laagste prijs de voorkeur van de consument zal genieten. Een proces dat gekenmerkt wordt door dalende prijzen. Zo werd de vrijmaking van de energiemarkten door consumenten geassocieerd met een verlaging van de energieprijzen.

⁶ We verwachten dat het warm is en dat het licht aangaat. De keuze om kaarsen aan te steken of een extra trui aan te doen, zijn geen realistische alternatieven

⁷ Waar het helemaal niet realistisch is om met meer dan één partij op dezelfde markt te opereren getuigt op de aanzienlijke investeringen

⁸ Marc van der Woude, Unfair and excessive prices in the energy sector, European Review of Energy Markets- volume 2, issue 3, May 2008, p. 2-3, <http://www.eeoinstitute.org/european-review-of-energy-market/erem6-article-van-der-woude>, Member Academic Council European Energy Institute

Doch, om verscheidene redenen, zijn de energieprijzen niet goedkoper geworden de afgelopen zeven jaar, alvast niet zoveel als gehoopt. Integendeel zelfs, de stijgende energieprijzen zijn een toenemende bezorgdheid voor meer en meer huishoudelijke afnemers en ondernemingen. Nu de liberalisering niet de gehoopte resultaten heeft opgebracht, stijgt de vraag van de energiegebruikers aan de overheid om direct tussen te komen in het prijszettingproces⁹ door het bestrijden van buitensporige en oneerlijke prijzen, of tenminste wat consumenten als buitensporig en oneerlijk ervaren.¹⁰

Hier nemen de zogenaamde universele of openbare dienst-verplichtingen hun plaats in het liberaliseringsproces. In die droom van een interne Europese elektriciteits- en gasmarkt is er immers nog een ruime plaats voorzien voor de zogenaamde universele of openbare dienst-verplichtingen. Openbare dienstverplichtingen zijn maatregelen die de lidstaten moeten instellen en die moeten worden uitgevoerd door de operatoren op de energiemarkt, leveranciers of distributienetbeheerders. Het gaat hier in de eerste plaats over de sociale openbare diensverplichtingen.

Is het anno 2010 nog te verantwoorden dat gezinnen of alleenstaanden voor korte of langere tijd worden afgesloten van gas en elektriciteit? Want afgesloten worden van energie kan net zo goed een uitsluiting uit de samenleving zijn¹¹. Volstaan de voormelde sociale maatregelen dan niet? Bij de ombudsdiensten komen klachten binnen over tarieven, communicatie, bereikbaarheid van energievoorzieningen en –actoren.

⁹ Meerdere lidstaten hebben al toegegeven aan de druk van de publieke opinie en reguleren de maximumprijzen. Hier worden de lidstaten geconfronteerd met de toepassing van artikel 82 EG-Verdrag dat oneerlijke handelspraktijken opgelegd door dominante ondernemingen verbiedt.

¹⁰ M. VAN DER WOUDE, “Legal obstacles and limits to market integration and market conduct in the European energy markets”, *European Review of Energy Markets*, May 2008, *Editorial*

¹¹ HUBEAU stelde in 2005 de vraag of er een internationaal of nationaal erkend grondrecht op energie bestaat? En als men het zou construeren, hoe zou dat kunnen gebeuren en met welke gevolgen? in B. HUBEAU en B. CLOOTS, “Tasten in het donker: is er licht aan het einde van de tunnel door een grondrecht op energie?” in B. HUBEAU en P. JADOUL (eds.), *Vers un droit fondamental à l’énergie? Naar een grondrecht op energie?*, Brugge, die Keure, 2006, 10

In de bespreking die volgt, start ik met een overzicht van het Europese rechtskader inzake openbare dienstverplichtingen (II) die de grondslag vormde voor de omzetting in Belgische en Vlaamse Elektriciteitsmarkt (III) en Aardgasmarkt (IV) waarna we afsluiten met een controle of de omzetting van de tweede gas- en elektriciteitsrichtlijnen in Vlaanderen naar behoren is gebeurd of te wensen overlaat en of er verbetering mogelijk is (V).

II. Europees rechtskader : Openbare dienstverplichtingen in de tweede Elektriciteit- en Gasrichtlijn

Het Europese gemeenschapsrecht bestaat uit drie bronnen:

- primair recht: de verdragen van de Europese Unie
- secundair recht: verordeningen, richtlijnen, besluiten, aanbevelingen en adviezen
- uitspraken van het Hof van Justitie

II.1. Primaire gemeenschapsrecht

A. geliberaliseerde markt

Artikel 14 van EG-Verdrag:

1. De Gemeenschap stelt de maatregelen vast die ertoe bestemd zijn de **interne markt geleidelijk tot stand te brengen in de loop van een periode die eindigt op 31 december 1992 overeenkomstig de bepalingen van het onderhavige artikel en van de artikelen 15 en 26, artikel 47, lid 2, en de artikelen 49, 80, 93 en 95, onverminderd de andere bepalingen van dit Verdrag.**
2. De interne markt omvat een **ruimte zonder binnengrenzen waarin het vrije verkeer van goederen, personen, diensten en kapitaal is gewaarborgd** volgens de bepalingen van dit Verdrag.
3. Op voorstel van de Commissie stelt de Raad met gekwalificeerde meerderheid van stemmen de noodzakelijke beleidslijnen en voorwaarden vast om een evenwichtige vooruitgang in het geheel der betrokken sectoren te garanderen¹².

¹² Geconsolideerde versie van het verdrag betreffende de EU en van het verdrag tot oprichting van de EG, *Pb.C 321E* van 29 december 2006. Het "Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap" heet sinds 1 december 2009, de datum van inwerkingtreding van het Verdrag van Lissabon, ondertekend op 13 december 2007, *Pb.C 306* van 17 december 2007, het "Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie" (artikel 2, lid 1, van het Verdrag van Lissabon). De artikelen, afdelingen, hoofdstukken, titels en delen van het Verdrag betreffende de Europese Unie en

De Europese Unie en de lidstaten zijn verplicht om een openmarkteconomie met vrije mededinging te creëren met het oog op een efficiënte toewijzing van de voorraden, met respect voor de noodzaak tot voorzieningszekerheid en in overeenstemming met de bepalingen van het EG-Verdrag.

De filosofie van de Europese Unie is dat de liberalisering en de mededinging de weg zijn naar een betere gemeenschap, in het belang van de Europese burgers en ondernemingen, vanuit de vaststelling dat in een concurrerende markt de prijzen grotendeels de kosten bepalen, terwijl in een monopolistische markt de kosten grotendeels de prijs determineren.¹³

Mededinging op de energiemarkt betekent te zorgen voor het meest efficiënte en milieuvriendelijk gebruik van de voorraden aan de laagst mogelijke prijs en met de best mogelijke dienst ten aanzien van de consumenten. Om te verzekeren dat aan deze verplichting wordt voldaan, garanderen de EG- en EU-verdragen het vrij verkeer van goederen en diensten binnen de Gemeenschap¹⁴. De nationale autoriteiten en de Europese Commissie zijn daarin verantwoordelijk om elke praktijk die strijdig is met een gemeenschappelijke markt¹⁵ te onderzoeken en desnoods te sanctioneren.

De openstelling van de markt vormt de eerste stap naar de interne markt met mededinging, maar ook na het verdwijnen van de barrières bestaan nog bepaalde behoeften waaraan de markt alleen niet kan voldoen. Aldus ontstaat een openbare interventie, in de vorm van “diensten van algemeen belang” en “openbare dienstverplichtingen”, die de overheden aan de ondernemingen van de geliberaliseerde sectoren opleggen ter bescherming van de openbare

het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie hebben een nieuwe nummering gekregen (artikel 5 en bijlage van het Verdrag van Lissabon)

¹³ P.M. MOMBAUR, “Preparation for the competitive European electricity sector”, *European Review of Energy Markets*, mei 2008, www.eeoinstitute.org/european-review-of-energy-market/erem6-article-mombaur, 2-7.

¹⁴ Zoals daar zijn verboden staatsteun, misbruik van een dominante positie binnen de gemeenschappelijke markt

¹⁵ Op dit moment zijn 35 Europese landen verplicht om ‘s werelds grootste competitieve netgekoppelde energiemarkt voor elektriciteit en natuurlijk gas tot stand te brengen: 27 EU lidstaten, met daarnaast ook Noorwegen als lid van de EEZ en 7 landen die lid zijn van Verdrag van Athene, het Zuid-Oost-Europa Energie Gemeenschapsverdrag.

belangen waarvan de – noodzakelijke – vervulling niet aan het vrije spel van de marktkrachten kan worden overgelaten.¹⁶

B. diensten van algemeen economisch belang

Artikel 14 Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie¹⁷ (oud artikel 16 VEG)

Onverminderd artikel 4 van het Verdrag betreffende de Europese Unie en de artikelen 93, 106 en 107 van dit Verdrag en gezien de plaats die de diensten van algemeen economisch belang in de gemeenschappelijke waarden van de Unie innemen, alsook de rol die zij vervullen bij het bevorderen van sociale en territoriale samenhang, dragen de Unie en de lidstaten er, in het kader van hun onderscheiden bevoegdheden en binnen het toepassingsgebied van de Verdragen zorg voor dat deze diensten functioneren op basis van beginselen en, met name economische en financiële, voorwaarden die hen in staat stellen hun taken te vervullen. Het Europees Parlement en de Raad stellen volgens de gewone wetgevingsprocedure bij verordeningen deze beginselen en voorwaarden vast, onverminderd de bevoegdheid van de lidstaten om, met inachtneming van de Verdragen, dergelijke diensten te verstrekken, te laten verrichten en te financieren¹⁸.

Deze diensten van algemeen economisch belang en hun belang werden benadrukt door het aannemen van een protocol met interpretatieve bepalingen met betrekking tot het EU-Verdrag en het Verdrag betreffende de werking van de EU.

Artikel 1 Protocol nr. 26

De gedeelde waarden van de Unie met betrekking tot **diensten van algemeen economisch belang** in de zin van artikel 14 van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie omvatten met name:

- de **essentiële rol en de ruime discretionaire bevoegdheid** van de nationale, regionale en lokale autoriteiten om diensten van algemeen economisch belang te verrichten, te doen verrichten en te organiseren op een manier die zoveel mogelijk in overeenstemming is met de **behoeften van de gebruikers**;
- de diversiteit tussen verschillende diensten van algemeen economisch belang en de verschillen in de behoeften en voorkeuren van de gebruikers die kunnen voortvloeien uit verschillende geografische, sociale of culturele omstandigheden;

¹⁶ Conclusie van Advocaat-Generaal D. RUIZ-JARABO COLOMER, C-265/08, www.curia.europa.eu, overweging 3

¹⁷ Hierna “VWEU”

¹⁸ Geconsolideerde versie van het Verdrag betreffende de Europese Unie en het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie, *Pb. C* 83 van 30 maart 2010

— een hoog niveau van kwaliteit, veiligheid en betaalbaarheid, gelijke behandeling en de bevordering van de algemene toegang en van de rechten van de gebruiker.

Artikel 2

De bepalingen van de Verdragen doen op generlei wijze afbreuk aan de bevoegdheid van de lidstaten om **niet-economische diensten van algemeen belang** te verrichten, te doen verrichten en te organiseren.¹⁹

Binnen de Unie bestaan gedeelde waarden met betrekking tot deze **diensten van algemeen economisch belang**, zo blijkt uit artikel 14 van het Verdrag met betrekking tot de werking van de Europese Unie²⁰ en bijhorend Protocol nr. 26. En voor die diensten van algemeen economisch belang, leidt de liberalisering van de markt niet altijd tot de betere maatschappij die men voor ogen heeft. De energiesector is dergelijke dienst van algemeen *economisch* belang, waar een evenwicht moet worden gevonden tussen de efficiëntie en de betere kwaliteit van de geliberaliseerde markt en de veiligheid en sociale voordelen van een gereguleerde markt²¹. De afbakening van dit overheidsingrijpen is een grote uitdaging die, in het kader van het voortbestaan van exclusieve rechten of de financiering van voormelde diensten, reeds aanleiding gaf tot een definiëring in de rechtspraak van het Hof van Justitie²².

Op grond van artikel 106, lid 2, VWEU vallen de ondernemingen, die belast zijn met het beheer van diensten van algemeen economisch belang, onder de mededingingsregels, voor zover de toepassing van die regels de vervulling, feitelijk of rechtens, van de hun opgedragen bijzondere taak niet verhindert, en de ontwikkeling van het handelsverkeer niet mag worden beïnvloed in een mate die strijdig is met het belang van de Unie²³.

¹⁹ Protocol nr. 26 betreffende de diensten van het algemeen belang, welke aan het Verdrag betreffende de Europese Unie en aan het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie worden gehecht, *Pb. C 83/308 NL* 30 maart 2010

²⁰ Hierna "VWEU"

²¹ C. LEMAIRE, "Energie et services d'intérêt économique général, in J.-V. LOUIS and S. RODRIGUES (eds), *Les services d'intérêt économique general et l'Union européenne*, Bruxelles, Bruylant, 2006, 215-301

²² HvJ. *Municipality of Almelo e.a.*, C-293/92 van 27 augustus 1994

²³ Bevestigd in HvJ. C-265/08, *Federutility e.a./Autorita' per l'energia elettrica e il gas e.a.*, *PB L 176*, blz. 57, overweging 27

Diensten van algemeen economisch belang²⁴ komen voor in verhandelbare en niet-verhandelbare diensten en zijn essentieel geacht voor de deelname van burgers aan het sociale en economische leven, bv. energievoorziening, openbaar vervoer, postdiensten en de telecommunicatiesector. De kernelementen van de diensten van algemeen economisch belang zijn de toegankelijkheid voor het publiek, de prijselijkheid en de kwaliteit. De benadering van DAEB is in de loop van de jaren geëvolueerd. Het wordt gekenmerkt door een verhoogde liberalisering en consumentenbescherming, en een intensieve uitwisseling van ideeën over Europees burgerschap en Europese waarden.

In juli 2005 nam de Commissie het Altmark²⁵ pakket aan, een Besluit van de Commissie gebaseerd op artikel 86, lid 3 van het EG-verdrag die de voorwaarden bepalen die maken dat compensatie aan bedrijven voor het vervullen van openbare diensten compatibel is met de regels inzake staatssteun^{26, 27}.

C. Openbare dienstverplichtingen²⁸

Artikel 2 Verordening m.b.t. openbare dienst verbonden verplichtingen op het gebied van het vervoer

1 . Onder openbare dienstverplichtingen moet worden verstaan de verplichtingen die de vervoersonderneming , indien zij haar eigen commercieel belang in aanmerking zou nemen , niet of niet in dezelfde mate , noch onder dezelfde voorwaarden op zich zou nemen²⁹ .

²⁴ Afgekort "DAEB"

²⁵ 'Altmark' verwijst naar de Duitse busmaatschappij die staatssteun ontving

²⁶ De overige documenten van de Commissie: Witboek betreffende DAEB van mei 2004 en een communicatie van de Commissie die een methodologie bepaalt voor het evalueren van DAEB van juni 2002 zijn te vinden op http://ec.europa.eu/internal_market/economic-reports/index_en.htm

²⁷ Special EUROBAROMETER 219 "Services of General Interest - EU 25", beschikbaar op website DG SANCO, doorklikken naar DG Health and Consumers > Consumer Affairs > Services of General Interest http://ec.europa.eu/consumers/rights/sgi_en.htm

²⁸ Afgekort ODV

²⁹ Verordening (EEG) nr. 1191/69 van de Raad van 26 juni 1969 betreffende het optreden van de Lid-Staten ten aanzien van met het begrip openbare dienst verbonden verplichtingen op het gebied van het vervoer per spoor, over de weg en over de binnenwateren, *Pb. Nr. L 156*, van 28 juni 1969, blz. 1-7

Met andere woorden, liberalisering, maar niet tegen elke prijs, voor de particulieren, hetgeen een zekere mate van regulering vereist wanneer de markt niet naar behoren functioneert. De openbare dienstverplichtingen vormen een instrument om die uitzonderlijke overheidsinterventie te structureren³⁰.

II.2. Secundair gemeenschapsrecht: de Elektriciteit- en Gasrichtlijnen

Om te komen tot deze interne energiemarkt (elektriciteit en aardgas) heeft de gemeenschapswetgever via richtlijnen gedetailleerde doelstellingen uitgetekend. Meerbepaald drie pakketten Gas- en Elektriciteitsrichtlijnen:

A. De eerste Elektriciteit³¹- en Gasrichtlijnen³²

De eerste richtlijnen waren gericht op het openen van de markt en de liberalisering eerder dan op de openbare dienstverplichtingen. Zo werd louter de *mogelijkheid* voorzien voor de lidstaten om openbare dienstverplichtingen op te leggen aan de marktspelers actief in de elektriciteits- of gasector:

Artikel 3 Richtlijn 96/92/EC en 98/30/EC

*2. Met volledige inachtneming van de toepasselijke bepalingen van het Verdrag, met name artikel 90, mogen de Lid-Staten de elektriciteitsbedrijven **openbare-dienstverplichtingen** in het algemeen economisch belang **opleggen**, die betrekking kunnen hebben op de veiligheid, met inbegrip van de continuïteit van de voorziening, regelmaat, kwaliteit en prijs van de leveringen alsmede de bescherming van het milieu. Deze verplichtingen, die duidelijk gedefinieerd, transparant, niet-discriminerend en controleerbaar moeten zijn, alsmede de eventuele herzieningen daarvan, worden door de Lid-Staten gepubliceerd en onverwijld aan de Commissie meegedeeld. Om de genoemde openbare-dienstverplichtingen ten uitvoer te brengen, kunnen de Lid-Staten die dat wensen een planning op lange termijn invoeren.*

³⁰ Conclusie van Advocaat-Generaal D. RUIZ-JARABO COLOMER, C-265/08, overweging 43

³¹ Richtlijn 96/92/EG van het Europees Parlement en de Raad van 19 december 1996 betreffende gemeenschappelijke regels voor de interne markt voor elektriciteit, *Pb. Nr. L 027* van 30 januari 1997 blz. 20 - 29

³² Richtlijn 98/30/EG van het Europees Parlement en de Raad van 22 juni 1998 betreffende gemeenschappelijke regels voor de interne markt voor aardgas, *Pb. Nr. L 204* van 21 juli 1998 blz.1 - 12

Overweging 13 Richtlijn 96/92/EC en en overweging 12 Richtlijn 98/30/EC

*Overwegende dat het opleggen van verplichtingen inzake openbare dienstverlening voor sommige lidstaten noodzakelijk **kan** zijn om de voorzieningszekerheid en de bescherming van consument en milieu te waarborgen, **hetgeen de vrije concurrentie alléén naar hun mening niet altijd kan bieden.***

Met andere woorden, een openbare dienstverplichting werd nog aanzien als *uitzondering* op het principe van de mededingen, hetgeen in de eerste richtlijnen gezien werd als de grondslag van de interne gas- en elektriciteitsmarkt.

B. de Tweede Elektriciteits³³- en Gasrichtlijnen³⁴

In antwoord op het verzoek van de Europese Raad van Lissabon worden in deze richtlijnen betreffende **gemeenschappelijke regels voor de interne markt** voor elektriciteit en aardgas een geheel van maatregelen gepresenteerd met het oog op een volledige openstelling van de elektriciteitsmarkt ten voordele van de Europese consument. Deze richtlijnen hebben tot doel de fundamenten te leggen voor een daadwerkelijke en eerlijke concurrentie, alsook voor de totstandbrenging van een echte interne elektriciteitsmarkt³⁵. De lidstaten worden verplicht de nodige maatregelen te treffen om duidelijke doelstellingen te verwezenlijken, zoals de bescherming van kwetsbare afnemers, de bescherming van de basisrechten van de consument en de economische en sociale samenhang. De elektriciteitsbedrijven moeten op commerciële grondslag worden geëxploiteerd en mogen niet worden gediscrimineerd wat rechten of

³³ Richtlijn 2003/54/EG van het Europees Parlement en de Raad van 26 juni 2003 betreffende gemeenschappelijke regels voor de interne markt voor elektriciteit en houdende intrekking van Richtlijn 96/92/EG - Verklaringen met betrekking tot ontmantelings- en afvalbeheeractiviteiten, *Pb.Nr. L 176* van 15 juli 2003 blz. 37 – 56. De nieuwe richtlijn moest in het nationale recht van de lidstaten worden omgezet tegen 1 juli 2004. Voor de scheiding van de distributienetbeheerders die deel uitmaken van een verticaal geïntegreerd bedrijf, werd de deadline vastgesteld op 1 juli 2007, zodat dit doorgaans geldt als de uiterste deadline voor de volledige liberalisering van de Europese elektriciteitsmarkten.

³⁴ Richtlijn 2003/55/EG van het Europees Parlement en de Raad van 26 juni 2003 betreffende gemeenschappelijke regels voor de interne markt voor aardgas en houdende intrekking van Richtlijn 98/30/EG, *Pb. Nr. L 176* van 15 juli 2003 blz. 57 - 78

³⁵ De eigenlijke interne markt te realiseren vanaf maart 2011 met het derde elektriciteit- en gasrichtlijn

verplichtingen betreft. Het doel is een concurrerende, zekere en ecologisch duurzame elektriciteitsmarkt tot stand te brengen³⁶.

Punt 18 van de overwegingen van de Richtlijnen betreft één van de wezenlijke kenmerken van het liberaliseringproces:

*(18) Afnemers van gas moeten **hun leverancier vrij kunnen kiezen**. De voltooiing van de interne markt voor gas moet echter worden aangepakt in fasen, waarbij een specifieke einddatum wordt vastgelegd, zodat de industrie zich kan aanpassen en kan zorgen voor passende maatregelen en -systemen om de belangen van de afnemers te beschermen en deze een echt en daadwerkelijk recht van keuze van leverancier te waarborgen.*

Al bij de eerste lezing van de overwegingen van de tweede Elektriciteits- en Gasrichtlijnen valt onmiddellijk op dat men van een heel ander concept en invulling van de openbare dienstverplichtingen vertrekt, door de wijze waarop deze gedetailleerd werden uitgewerkt in vergelijking met de Eerste Richtlijnen. Vooral overweging 26 geeft het belang weer die de Europese Unie geeft aan de invulling van de ODV:

*(26) Naleving van de eisen inzake openbardienstverlening is een **fundamentele eis** van deze richtlijn, en het is belangrijk dat in deze richtlijn **gemeenschappelijke**, door alle lidstaten nageleefde **minimumnormen worden vastgesteld** waarbij rekening wordt gehouden met de doelstellingen op het gebied van consumentenbescherming, voorzieningszekerheid, milieubescherming en gelijkwaardige mededingingsniveaus in alle lidstaten. Het is belangrijk dat de voorschriften inzake openbare dienstverlening **op nationale basis kunnen worden geïnterpreteerd**, rekening houdend met de nationale omstandigheden en met inachtneming van de Gemeenschapswetgeving.³⁷*

³⁶ De lidstaten moeten:

- de elektriciteitsbedrijven openbardienstverplichtingen opleggen, die betrekking kunnen hebben op de veiligheid, waaronder zowel de voorzieningszekerheid als de regelmaat, de kwaliteit en de prijs van de leveringen zijn begrepen, alsmede op de bescherming van het milieu, met inbegrip van energie-efficiëntie en bescherming van het klimaat;
- waarborgen dat alle huishoudelijke afnemers en kleine ondernemingen aanspraak kunnen maken op het recht op levering van elektriciteit van een bepaalde kwaliteit tegen redelijke, eenvoudig en duidelijk vergelijkbare en doorzichtige prijzen;
- passende maatregelen nemen om eindafnemers te beschermen en voorzien in adequate waarborgen voor de bescherming van kwetsbare afnemers, met inbegrip van maatregelen om hen te helpen voorkomen dat de voorziening wordt onderbroken;
- erover waken dat voor alle in aanmerking komende klanten een systeem van toegang van derden tot het transport- en distributienet wordt ingevoerd;

^o de Commissie informeren over de tenuitvoerlegging van deze richtlijn.

³⁷ Overweging 27 van de tweede gasrichtlijn

De invoering van de ODV is niet langer een mogelijkheid voor de lidstaten, het is een *fundamentele eis*. De tweede Richtlijnen leggen een zeer gevarieerd aanbod op van openbare dienstverplichtingen die door de lidstaten moeten worden omgezet, doch met een zeer ruime discretionaire bevoegdheid die aan de nationale wetgevers wordt gelaten over de manier waarop zij deze ODV omzetten in de nationale rechtsorde.

Hoewel de Richtlijnen ruime mogelijkheden omschrijven van op te leggen ODV (artikel 3 bevat 9 paragrafen die de ODV omschrijven), doch kan men uit een gebrek aan gedetailleerde uitwerking van de ODV en uit de overwegingen afleiden dat de Richtlijn enkel “gemeenschappelijke minimum normen”³⁸ wil vastleggen. Deze gemeenschappelijke minimumnormen die in de richtlijn zijn ontwikkeld dienen rekening te houden met de doelstellingen op het gebied van consumentenbescherming, voorzieningszekerheid, milieubescherming enerzijds en gelijkwaardige mededingingsniveaus in alle lidstaten anderzijds.

Deze vrijheid van de lidstaten is echter niet absoluut, want artikel 3, lid 6 van de Richtlijnen voorziet in een controle van “alle maatregelen (...) die zijn vastgesteld om ODV in het leven te roepen, met inbegrip van consumenten- en milieubescherming en van de mogelijke gevolgen van deze maatregelen voor de nationale en internationale concurrentie”, die aan de Commissie moeten worden meegedeeld bij de omzetting van de richtlijn en vervolgens om de twee jaar kennisgeving van alle ingevoerde wijzigingen³⁹.

Artikel 3.2 van de tweede Elektriciteitsrichtlijn omschrijft de bevoegdheid van de lidstaten inzake de openbare dienstverplichtingen:

2. Met volledige inachtneming van de toepasselijke bepalingen van het Verdrag, met name artikel 86, mogen de lidstaten in het algemeen economisch belang aan elektriciteitsbedrijven openbare dienstverplichtingen opleggen, die betrekking kunnen hebben op de zekerheid, waaronder

³⁸ Overweging 26 van de tweede elektriciteitsrichtlijn en 27 van de tweede gasrichtlijn

³⁹ Conclusie van Advocaat-Generaal D. RUIZ-JARABO COLOMER, C-265/08, overweging 47

*zowel de voorzieningszekerheid als de regelmaat, de kwaliteit en de prijs van de leveringen zijn begrepen, alsmede op de bescherming van het milieu, met inbegrip van energie-efficiëntie en bescherming van het klimaat. Deze verplichtingen moeten duidelijk gedefinieerd, transparant, niet-discriminerend en controleerbaar zijn en voor EU-elektriciteitsbedrijven een gelijke toegang tot nationale consumenten waarborgen. Met betrekking tot voorzieningszekerheid en energie-efficiëntie/vraagzijdebeheer, alsmede ter verwezenlijking van milieudoelstellingen in de zin van dit lid, kunnen de lidstaten gebruik maken van planning op lange termijn, daarbij rekening houdend met de mogelijkheid dat derden toegang tot het net wensen.*⁴⁰

Het geeft de lidstaten de mogelijkheid om elektriciteits- en gasbedrijven bepaalde lasten op te leggen, mits dit noodzakelijk is ter bescherming van een “algemeen economisch belang” en “betrekking kunnen hebben op de zekerheid, waaronder zowel de voorzieningszekerheid als de regelmaat, de kwaliteit en de prijs van de leveringen zijn begrepen, alsmede op de bescherming van het milieu, met inbegrip van energie-efficiëntie en bescherming van het klimaat”. Verder wordt de *strekking* van het begrip “algemeen economisch belang” *echter niet concreet gedefinieerd*. In eerdere literatuur werd deze opsomming opgevat als een numerus clausus van gronden “van algemeen economisch belang” die het overheidsoptreden in een geliberaliseerde markt kunnen legitimeren⁴¹.

De advocaat-generaal bij het Hof van Justitie – in een eerste zaak voor het Hof over openbare dienstverplichtingen – meent echter dat het artikel de *soorten maatregelen* noemt waarin de genoemde ODV kunnen worden geconcretiseerd, en *niet* een opsomming geeft van de omstandigheden die daarvoor de *grondslag* moeten vormen, ook al zijn beide aspecten nauw met elkaar verbonden. Maar los van het aspect of de lijst dan wel exhaustief of indicatief is, voegt de advocaat-generaal er wel onmiddellijk aan toe dat in elk concreet geval moet worden onderzocht of het gaat om een taak van algemeen economisch belang⁴². Met andere woorden, ligt vanaf nu ook de mogelijkheid open voor de Lidstaten om, naast de ODV uit de Richtlijn die de Lidstaten dienen om te zetten, ook bijkomende specifieke nationale ODV op te leggen aan de

⁴⁰ Artikel 3.2 van de tweede gasrichtlijn

⁴¹ W. GELDHOFF en F. VANDENDRIESSCHE, “European Electricity and Gas Market Liberalisation. Background, Status, Developments”, in B. DELVAUX, M. HUNT en K. TALUS (eds.), *EU Energy Law and Policy Issues*, ELRF Collection, 1st ed., Rixensart, Euroconfidential 2008, 46-50

⁴² Conclusie van Advocaat-Generaal D. RUIZ-JARABO COLOMER, C-265/08, voetnoot 30 bij overweging 45

nationale marktspelers die niet voorzien zijn in de Richtlijn, zolang die maar zijn in het algemeen economisch belang?

Want terwijl de advocaat-generaal de kans heeft gegrepen om (zij het in een voetnoot) een heikele kwestie uit te klaren, is het Hof niet expliciet op de materie ingegaan. Volledigheidshalve, de vraag van de Italiaanse rechter betrof ook niet zozeer de draagwijdte van artikel 3.2 in de zin van ODV in kader van een algemeen economisch belang, dan wel of Lidstaten ODV konden opleggen op de leveringsprijs. Nu die vraag expliciet in het Verdrag vermeld staat, hoefde het Hof dan ook niet in te gaan op de vraag of de opsomming exhaustief dan wel indicatief is. Het Hof besloot dat hoewel het niet uitdrukkelijk in de Europese Richtlijn bepaald is, was het wel degelijk de bedoeling om de bevoegdheid van de lidstaten met betrekking tot het reguleren van de prijzen te beperken, met andere woorden in principe is prijsregulering niet toegestaan.

Maar in de richtlijn is wel voorzien dat er in het algemeen economisch belang openbare dienstverlening kunnen worden opgelegd aan elektriciteits- en aardgasleveranciers. Zodat het Hof besluit dat de lidstaten de leveringsprijs voor aardgas (en naar analogie ook voor elektriciteit) wel kunnen reguleren. De lidstaten hoeven zich zelf niet te beperken tot enkel hulpbehoevende consumenten. De bevoegdheid is ook niet onbeperkt, bij het opleggen van vermelde prijsregulering, dient een voorafgaande controle te gebeuren van het kader dat het Hof in zijn arrest heeft gecreëerd⁴³.

C. De derde Elektriciteits⁴⁴- en Gasrichtlijn⁴⁵

Op basis het sector onderzoek⁴⁶ dat de Commissie heeft uitgevoerd, heeft de Commissie zich bezonnen en getracht een oplossing te vinden voor alle door de marktspelers aangehaalde

⁴³ Cfr. verder bij bespreking rechtspraak Hof van Justitie in punt II.3, B.

⁴⁴ Richtlijn 2009/72/EG van het Europees Parlement en de Raad van 13 juli 2009 betreffende gemeenschappelijke regels voor de interne markt voor elektriciteit en tot intrekking van Richtlijn 2003/54/EG, *Pb. Nr. L 211* van 14 augustus 2009 blz. 55 - 93

⁴⁵ Richtlijn 2009/73/EG van het Europees Parlement en de Raad van 13 juli 2009 betreffende gemeenschappelijke regels voor de interne markt voor aardgas en tot intrekking van Richtlijn 2003/55/EG, *Pb Nr. L 211* van 14 augustus 2009 blz. 94 - 136

problemen. De bedoeling is dat de interne energiemarkt wordt gerealiseerd vanaf 3 maart 2011, datum tegen de welke de lidstaten het 3^e pakket moeten implementeren in hun nationale rechtsorde. Meer dan de vorige heeft de Commissie met dit voorstel van maatregelen willen bekomen dat de Europese burgers kunnen profiteren van de vele voordelen die voortvloeien uit een ware mededingende energiemarkt. Centraal staan de consumentenkeuze, eerlijke prijzen, schonere energie en voorzieningszekerheid.

II.3 Rechtspraak van het Hof van Justitie

A. Diensten van algemeen economisch belang

In de zaak van de *Municipality of Almelo*⁴⁷, heeft het Hof van Justitie een reeks taken opgesomd die ressorteren onder de definitie van dienst van algemeen economisch belang:

- de verplichting om aan alle consumenten op het grondgebied te leveren (noodleverancier)
- de verplichting om aan alle afnemers in een bepaalde zone te leveren (in de gasector)
- verzekeren van continue levering
- verzekeren van een gelijke behandeling van consumenten
- verzekeren dat uitbating van het nationale leveringssysteem gebeurt aan de laagst mogelijke prijs

B. Openbare dienstverplichtingen

Zoals hierboven reeds aangehaald is er m.b.t. de openbare dienstverplichtingen slechts één zaak bekend, waar de *Tribunale amministrativo regionale per la Lombardia* (Italië) op 15 april 2008 een Prejudiciële Vraag richtte aan het Hof van Justitie.

Het verzoek om een prejudiciële beslissing betrof de uitlegging van richtlijn 2003/55/EG van het

⁴⁶ Commission Communication “An Energy Policy for Europe” (COM (2007)1 final) 10 januari 2007

⁴⁷ HvJ. *Municipality of Almelo*, C- 393/92, 27 april 1994

Europees Parlement en de Raad van 26 juni 2003 betreffende gemeenschappelijke regels voor de interne markt voor aardgas en houdende intrekking van richtlijn 98/30/EG (PB L 176, blz. 57). Het verzoek werd ingediend in het kader van gedingen tussen Federutility, Assogas, Libarna Gaz SpA, Collino Commercio SpA, Sadori Gas Srl, Egea Commerciale Srl, E.On Vendita Srl en Sorgenia SpA, ondernemingen en ondernemersverenigingen die actief zijn op de Italiaanse markt voor aardgas, en de Autorità per l'energia elettrica e il gas (hierna: „AEEG”), betreffende de handelingen waarbij deze laatste „referentieprijzen” vaststelt die de ondernemingen moeten opnemen in hun commerciële aanbod aan sommige van hun afnemers⁴⁸.

In overweging 47 van het arrest⁴⁹ besloot het Hof dat :

*Derhalve moeten de gestelde vragen aldus worden beantwoord dat de artikelen 3, lid 2, en 23, lid 1, van richtlijn 2003/55 zich niet verzetten tegen een nationale regeling zoals die in het hoofdgeding, op grond waarvan na 1 juli 2007 het prijsniveau voor de levering van aardgas kan worden bepaald door de **vaststelling van referentieprijzen** zoals die in het hoofdgeding, **op voorwaarde** dat deze interventie:*

- een **algemeen economisch belang** nastreeft dat erin bestaat dat de **prijs** voor de levering van aardgas aan de eindafnemer **op een redelijk niveau wordt gehandhaafd**, gelet op het feit dat de lidstaten, rekening houdend met de situatie van de aardgassector,*

⁴⁸ De volgende prejudiciële vragen werden gesteld

1) Moet artikel 23 van richtlijn 2003/55/EG [...], die tot openstelling van de gasmarkt verplicht, in overeenstemming met de uit het EG-Verdrag voortvloeiende beginselen aldus worden uitgelegd dat deze bepaling en de beginselen van gemeenschapsrecht in de weg staan aan een bepaling van nationaal recht (en de daarop volgende uitvoeringshandelingen) die na 1 juli 2007 de bevoegdheid van de nationale regelgevende instantie in stand laat om referentieprijzen vast te stellen voor de levering van aardgas aan nationale afnemers (een onbepaalde en onder de afnemerscategorieën niet gedefinieerde categorie, die derhalve niet verwijst naar bepaalde sociaal-economisch precaire situaties die de vaststelling van bovengenoemde referentieprijzen zouden kunnen rechtvaardigen), die de distributie- of verkoopondernemingen in het kader van hun openbaredienstverplichtingen in hun commerciële aanbod moeten opnemen; of

2) moet voornoemd artikel 23 in samenhang met artikel 3 van richtlijn 2003/55/EG (welke bepaling erin voorziet dat de lidstaten in het algemeen economisch belang aan bedrijven die in de gassector actief zijn verplichtingen inzake openbaredienstverlening mogen opleggen die betrekking kunnen hebben op de prijs van de leveringen) aldus worden uitgelegd dat genoemde bepalingen van gemeenschapsrecht zich niet verzetten tegen een nationale bepaling op grond waarvan gelet op de bijzondere marktsituatie – gekenmerkt doordat, althans wat het segment van de groothandel betreft, nog geen sprake is van ‚daadwerkelijke mededinging’ – langs bestuurlijke weg een referentieprijs voor aardgas mag worden vastgesteld die verplicht moet worden opgenomen in het commerciële aanbod van elke verkoper aan zijn nationale afnemers in het kader van de universeledienstverplichting, hoewel alle afnemers als ‚vrij’ moeten worden beschouwd?”

⁴⁹ HvJ C-265/08, *Federutility e.a./Autorita' per l'energia elettrica e il gas e.a.*, PB L 176, blz. 57

*de door richtlijn 2003/55 beoogde doelstellingen van liberalisering en van noodzakelijke bescherming van de eindafnemer met elkaar dienen te verzoenen;*⁵⁰

– *na 1 juli 2007 de vrije totstandkoming van de prijs voor de levering van aardgas slechts belemmert voor zover dit voor de verwezenlijking van een dergelijke doelstelling van algemeen economisch belang noodzakelijk is en dus slechts gedurende een noodzakelijkerwijs beperkte periode*⁵¹, en

– *duidelijk wordt gedefinieerd, transparant, niet-discriminerend en controleerbaar is en de gelijke toegang van de aardgasbedrijven van de Unie tot de consument waarborgt*⁵².

GELDHOF en DERUYTER bespreken dit spraakmakende arrest in de nieuwsbrief van Stibbe en veronderstellen dat hoewel dit arrest gaat over de Gassector, dit uitgetekend kader door het Hof van Justitie, gelet op de parallelle structuur en de gelijkaardige bepalingen in de tweede Elektriciteitsrichtlijn, naar analogie kan toegepast worden op de nationale maatregelen die de elektriciteitsprijzen reguleren.

Ze gaan verder dat met dit arrest het Hof van Justitie een kader heeft bepaald waarin de nationale overheden maatregelen kunnen nemen met betrekking tot het instellen van maximumprijzen voor elektriciteit en gas. Het Hof heeft volgens hen gepoogd om een evenwicht te vinden tussen de doelstelling van een geliberaliseerde markt en de noodzaak van openbare dienstverplichtingen⁵³. Lidstaten kunnen vanaf heden dan ook maximumprijzen vastleggen, op voorwaarde dat ze voldoen aan het gestelde kader van proportionaliteit.⁵⁴

II.4 Openbare dienstverplichtingen in de hedendaagse geliberaliseerde markt

⁵⁰ Overwegingen 17-32

⁵¹ Overwegingen 33-43

⁵² Overwegingen 44-46

⁵³ Overweging 27 van de tweede elektriciteitsrichtlijn

⁵⁴ W. GELDHOF en T. DERUYTTER, “European Court of Justice endorses maximum prices for gas as a public service obligation... and defines strict conditions (Case C 265/08 – 20 April 2010)”, Energy e-bulletin Stibbe, May 2010, Issue No. 2010/02

In dit onderdeel gaan we dieper in op de openbare dienstverplichtingen zoals voorzien in de Tweede Gas- en Elektriciteitsrichtlijn, gezien deze op dit moment de geldende richtlijnen zijn⁵⁵. We vertrekken van de tweede Elektriciteitsrichtlijn als referentie nu deze uitgebreider is op het vlak van de universele en openbare dienstverplichtingen. Afwijkende bepalingen in de Gasrichtlijn zullen vermeld worden waar toepasselijk.

Bij het lezen van artikel 3 van de Richtlijnen valt onmiddellijk op waar in sommige leden bewust gebruik gemaakt wordt van “de lidstaten waarborgen/nemen passende maatregelen/zien erop toe/zorgen ervoor” waar de Lidstaten krachtens de Richtlijn verplicht zijn de ODV in hun nationaal recht om te zetten. Niet onlogisch, als we kijken naar overweging 26 die spreekt van “ODV als fundamentele eis”. Het gaat meerbepaald om:

- verzekeren dat elektriciteitsbedrijven volgens de beginselen van de Richtlijn worden geëxploiteerd en wat betreft hun rechten en plichten, mogen zij deze bedrijven niet verschillend behandelen⁵⁶
- universele dienstverlening⁵⁷
- consumentenbescherming⁵⁸
- ervoor zorgen dat afnemer daadwerkelijke mogelijkheid heeft op nieuwe leverancier over te stappen⁵⁹
- kennisgeving van de genomen maatregelen in kader van universele dienstverlening en ODV⁶⁰
- bescherming kwetsbare afnemers⁶¹

Daar waar elders de vermelding te lezen valt “de Lidstaten mogen/kunnen/indien zij dat dienstig achten” hetgeen de mogelijkheid levert aan de Lidstaten om een ODV op te leggen aan

⁵⁵ De derde Elektriciteits- en Gasrichtlijn moeten in nationale wetgeving geïmplementeerd worden tegen 3 maart 2011

⁵⁶ Artikel 3.1 tweede Gas- en Elektriciteitsrichtlijn

⁵⁷ Artikel 3.3 Elektriciteitsrichtlijn, NIET in de gasrichtlijn

⁵⁸ Artikel 3.5 en 3.6 Elektriciteitsrichtlijn (bijhorende bijlage A met beschreven maatregelen) en 3.3 gasrichtlijn (idem bijlage A met maatregelen)

⁵⁹ Art. 3.5 Elektriciteitsrichtlijn en 3.3. Gasrichtlijn

⁶⁰ Art. 3.9 Elektriciteitsrichtlijn en 3.6 Gasrichtlijn

⁶¹ Art. 3.5 Elektriciteitsrichtlijn en 3.3 Gasrichtlijn

de nationale marktspelers al dan niet. Hetgeen dan weer doet denken aan de “ODV als mogelijkheid” in de Eerste Richtlijnen.

- in het algemeen economisch belang ODV opleggen aan elektriciteitsbedrijven⁶²
- aanwijzen noodleverancier⁶³
- nemen maatregelen voor eindafnemers in afgelegen gebieden⁶⁴
- uitbreiden van de universele dienstverlening naar kleine ondernemingen⁶⁵

III. Openbare dienstverplichtingen in een geliberaliseerde elektriciteitsmarkt in België en Vlaanderen

III.1 Richtlijnen voor en opvolging van de omzetting door de lidstaten

A. Interpretatieve nota van de Europese Commissie

Op 16 januari 2004 vaardigde de Europese Commissie een interpretatieve nota uit om de Lidstaten te helpen bij de omzetting van de openbare dienstverplichtingen die opgelegd worden in de tweede gas- en elektriciteitsrichtlijnen⁶⁶.

Samengevat geeft de Commissie 4 richtlijnen. De opgelegde ODV moeten

- duidelijk gedefinieerd zijn:
 1. de opgelegde verplichtingen moeten betrekking hebben op het verschaffen van de dienst van algemeen economisch belang in kwestie, zoals daar zijn de

⁶² Art. 3.2. Elektriciteit- en Gasrichtlijn

⁶³ Artikel 3.3. Elektriciteitsrichtlijn én gasrichtlijn – cfr. Geen universele dienstverleningsverplichting in de gasrichtlijn, maar eens afnemer afgesloten is, heeft hij wel het recht om niet afgesloten te worden

⁶⁴ Artikel 3.5 Elektriciteitsrichtlijn en artikel 3.3 Gasrichtlijn

⁶⁵ Artikel 3.3 Elektriciteitsrichtlijn: “ondernemingen die minder dan 50 personen in dienst hebben en een jaaromzet of een financiële balans van ten hoogste 10 miljoen EUR”

⁶⁶ Note of DG Energy & Transport on directives 2003/54/EC en 2003/55/EC on the internal market in Electricity and natural gas, “Public Service obligations”, 16 januari 2004, www.ec.europa.eu/energy/gas_electricity/interpretative_notes/doc/implementation_notes/2004_01_16_security_of_electricity_supply_en.pdf, 10 p.

voorzieningszekerheid, regelmatigheid, kwaliteit en prijs van de geleverde dienst, milieubescherming

2. de verplichtingen moeten bijdragen tot het voldoen aan dit algemene economisch belang
3. ze moeten worden opgelegd op een manier die de ontwikkeling van handel niet raakt op een manier die tegengesteld is aan de belangen van de Gemeenschap waarover de Commissie waakt volgens vaste rechtspraak van het Hof van Justitie

- transparant waar de Commissie overweegt dat de openbare dienstverplichting moet toegewezen zijn bij wege van een officieel gepubliceerd instrument “dat de vorm kan aannemen van een wetgevend of regelgevend instrument of een contract of een instructie”. De publicatie van de ODV moet transparantie verzekeren
- niet-discriminatoir dat volgens de Commissie wordt bereikt door een aanbestedingsproces tussen de verschillende marktspelers waar de verplichtingen nu nog al te vaak worden opgelegd aan de publieke of private onderneming die voorheen het monopolie had.
- Controleerbaar waar de Commissie verwijst naar de principes die ze reeds in de gassector uittekende om voortaan de analyse van de maatregelen in zowel de elektriciteit- als gasrichtlijn uit te voeren:
 1. evaluatie van ODV en hun verenigbaarheid met de algemene economische belangen omschreven in de richtlijnen (art. 3) en met artikel 86 van het EG-verdrag, meerbepaald de vraag of het uitvoeren van de verplichting een dienst van algemeen economisch belang is of niet;
 2. evaluatie of de voorgestelde maatregel het meest geschikt is om de doelstellingen te behalen
 3. evaluatie van de noodzaak en de omvang van de voorgestelde maatregel (alternatieve maatregelen)

B. De European Regulators Group for Electricity and Gas (ERGEG), Forum van Madrid en Forum van Florence

De ERGEG is een onafhankelijke adviesgroep voor de de elektriciteits- en gasector die op 11 november 2003 werd opgericht bij besluit 2003/796/EG van de Europese Commissie om deze laatste te *adviseren en te assisteren bij de consolidering van de interne energiemarkt*, in het bijzonder bij de opstelling van ontwerp-uitvoeringsmaatregelen op het gebied van elektriciteit en gas, en met betrekking tot alle aangelegenheden in verband met de interne markt voor gas en elektriciteit. De groep heeft tot taak de *raadpleging, de coördinatie en de samenwerking van nationale regelgevende instanties te vergemakkelijken*, teneinde bij te dragen tot een uniforme toepassing in alle Lidstaten, van de bepalingen van de Richtlijnen 2003/54/EG en 2003/55/EG en de Verordening (EG) nr. 1228/2003.

De ERGEG steunt op de diensten van de CEER (Council of European Energy Regulators), een vereniging die op 7 maart 2000 door de Europese regulators werd opgericht onder de vorm van een VZW. Voor haar activiteit is de CEER opgebouwd in werkgroepen. De oprichting bevorderen van één enkele, efficiënte en duurzame interne markt voor gas en elektriciteit is een gemeenschappelijk doel van alle leden van de CEER.

Verder organiseert de Europese Commissie een overleg tussen de marktspelers met het oog op de ontwikkeling van de Europese interne markt voor gas en elektriciteit. Voor het gas kan verwezen worden naar het Forum van Madrid en voor de elektriciteit naar het Forum van Florence. De CREG⁶⁷ neemt actief deel aan de daarmee gepaard gaande werkzaamheden, waarvan ze verslag uitbrengt in haar jaarverslagen.⁶⁸

III.2 Moeilijk bevoegdheidskader in België en Vlaanderen

⁶⁷ Federale regulator Opgericht bij wet van 29 april 1999 betreffende de organisatie van de elektriciteitsmarkt en bij wet van 29 april 1999 betreffende de organisatie van de gasmarkt en het fiscaal statuut van de elektriciteitsproducenten, kwam de CREG tot stand op 10 januari 2000

⁶⁸ Voorstelling CREG - http://www.creg.be/nl/presenta1_nl.html

Al de hierboven vermelde maatregelen uit de richtlijn die de lidstaten verplichten of de mogelijkheid geven om openbare dienstverplichtingen op te leggen, zijn zeer uitgebreid uitgewerkt in de federale en Vlaamse elektriciteitsregelgeving⁶⁹.

Te stellen dat de bevoegdheidsverdeling in België op een complexe wijze verdeeld is over de Belgische en de gewestelijke regelgevers, wordt door de vorige en de huidige regeringsvorming pijnlijk aangetoond. Voor de materie van energie (elektriciteit en aardgas) is dat niet anders⁷⁰.

Op de gas- en elektriciteitsmarkt is de federale overheid bevoegd voor de domeinen die nationaal een homogeen en gemeenschappelijk technisch en economisch beheer vergen:

- het beheer van het net voor het transport van elektriciteit onder **hoogspanning** (meer dan 70.000 volt)
- het beheer van het netwerk voor het **transport** van gas onder **hoge druk**
- het nationale **uitrustingsplan** van de elektriciteitssector
- de cyclus van **kernbrandstof**
- de grote **opslaginfrastructuur**
- de energie**productie**
- de **tarieven**

De Gewesten zijn in hoofdzaak bevoegd voor:

⁶⁹ In de literatuur vinden we bij VANDENDRIESSCHE dat het soms nuttig kan blijven terug te grijpen naar de richtlijnen zelf zowel in de elektriciteit als in de aardgassector, “aangezien bepaalde Belgische uitvoeringsmaatregelen op sommige punten nogal inventief met de Europese voorschriften zijn omgegaan en op bepaalde andere punten er zonder meer mee in strijd zijn...” GELDHOF, W. en VANDENDRIESSCHE, F. “European Electricity and Gas Market Liberalisation. Background, Status, Developments”, in B. DELVAUX, M. HUNT en K. TALUS (eds.), *EU Energy Law and Policy Issues*, ELRF Collection, 1st ed., Rixensart, Euroconfidential 2008; - VANDENDRIESSCHE, F., “Energiericht”, Gent, Faculteit Rechtsgeleerdheid, 2008-2009, 90 en 156. Het is wel vermeldenswaardig dat deze literatuur dateert van **voor** het arrest van het HvJ C-265/08, *Federutility e.a./Autorita’ per l’energia elettrica e il gas e.a.*, PB L 176, blz. 57 die artikel 3.2. van de Gasrichtlijn uitgebreider uitlegde – cfr. bespreking arrest in II.3.B.

⁷⁰ Artikel 6 § 1, VII van de Bijzondere Wet van 8 augustus 1980 tot Hervorming van de Instellingen (BWHI), B.S.15 augustus 1980; zie ook R.v.S., advies afd. wetg., 14 juni 1996, *Parl.St.*, Kamer 1996-97, nr. 832/1 die concludeert dat de gewesten, behoudens de in de BWHI vermelde uitzonderingen, principieel bevoegd zijn voor het energiebeleid; C. VANDERVEEREN, “Regulators in a federal regime: the Belgian case” in ROGGENKAMP M.M. en HAMMER, U., *European Energy Law Report II*, Energy & Law 3, Antwerpen, Intersentia, 2005, 65-81; F. VANDENDRIESSCHE, “Energiericht”, Gent, Faculteit Rechtsgeleerdheid, 2008-2009, 88

- de **plaatselijke distributie en het lokale transport** van elektriciteit via netten met een spanning van minder dan of gelijk aan 70 kilovolt (kV)
- de openbare **gasdistributie**
- de **nieuwe energiebronnen**, met uitzondering van de energiebronnen die verband houden met kernenergie
- **het rationele energiegebruik (REG)**

In literatuur werd deze (moeilijke) bevoegdheidsverdeling al uitgebreid besproken⁷¹, wij geven hier kort een overzicht van de voor de openbare dienstverplichtingen relevante regelgeving:

A. Federale regelgevend kader

“Kaderwet” van 29 april 1999 betreffende de organisatie van de elektriciteitsmarkt⁷²

Van de intentie een kaderwet te zijn, blijft al niet veel meer over, nu de wet sinds haar publicatie in april 1999 al zo vaak is gewijzigd, liefst nog door een aantal losse bepalingen in een programmawet tussen begrotingsmaatregelen dat het een onleesbaar “geheel” is geworden.

⁷¹ C. VANDERVEEREN, “Regulators in a federal regime: the Belgian case” in ROGGENKAMP M.M. en HAMMER, U., *European Energy Law Report II, Energy & Law 3*, Antwerpen, Intersentia, 2005, 65-81.; K.VAN BOXELAER, “Recente ontwikkelingen in het Vlaamse energierecht en – beleid: een blik op de toekomst” in DEKETELAERE, K. en DELVAUX, B. (eds.), *Jaarboek Energierecht 2009*, Antwerpen, Intersentia, 2010, 31-55; K. VAN BOXELAER, “Op weg naar een betere marktwerking in Vlaanderen?” in DEKETELAERE, K. en DELVAUX, B. (eds.), *Jaarboek Energierecht 2008*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 73-106; M. SCHURMANS, en W. VANDENBERGHE, “Voornaamste ontwikkelingen in het gewestelijke energiebeleid en –recht in 2007-2008” in DEKETELAERE, K. en DELVAUX, B. (eds.), *Jaarboek Energierecht 2007*, Antwerpen, Intersentia, 2008, 183-204; T. VANDEN BORRE, “Via nieuwe en fragmentarische maatregelen in het federale energiebeleid naar een globale visie?”, in DEKETELAERE, K. (ed.), *Jaarboek Energierecht 2005-2006*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 33-138; B. DELVAUX, “Recente ontwikkelingen in het gewestelijk energiebeleid en –recht – beleid met een dubbele tong?”, in DEKETELAERE, K. (ed.), *Jaarboek Energierecht 2005-2006*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 139-167; F. VANDENDRIESSCHE, “Energierecht”, Gent, Faculteit Rechtsgeleerdheid, 2008-2009, 213; K. DEKETELAERE, K. DE COCK, L. DERIDDER, en G. VERHOOSSEL, *Handboek Energierecht*, Antwerpen, Intersentia, 2001, 312p.; K. DEKETELAERE, K. (ed.), *Handboek Milieu- en Energierecht*, Brugge, Die Keure, 2006, 1801 p.

⁷² B.S. 11 me i 1999

Bovendien wordt dit “kader” in extenso uitgewerkt in evenzoveel Koninklijke en ministeriële besluiten zonder enige onderlinge afstemming, zodat een leek er onmogelijk zijn weg kan in vinden en het voor de jurist zelf ook een uitdaging is om de snelle wijzigingen te volgen.

Artikel 21.

Bij een in Ministerraad overlegd besluit, na advies van de commissie, kan de Koning :

*1° de producenten, tussenpersonen, leveranciers en netbeheerder **openbare dienstverplichtingen** opleggen inzonderheid inzake regelmaat en kwaliteit van elektriciteitsleveringen en inzake bevoorrading van afnemers;*

*2° als tegenprestatie voor de **openbare dienstverplichtingen** bedoeld in 1°, afwijken van de bepalingen van de artikelen 4, 15 en 17 voor zover dergelijke afwijkingen strikt noodzakelijk zijn voor de correcte uitvoering van deze verplichtingen;*

*3° een **fonds oprichten**, onder beheer van de commissie, dat :*
*a) de volledige of een deel van de reële nettokost van de **openbare dienstverplichtingen** bedoeld in 1° ten laste neemt, voor zover deze kost een **onbillijke last** zou vertegenwoordigen voor de ondernemingen die tot deze verplichtingen gehouden zijn, alsook, in voorkomend geval, alle of een deel van de kosten en verliezen die elektriciteitsondernemingen niet kunnen terugwinnen wegens de openstelling van de elektriciteitsmarkt, in de mate en voor de duur toegestaan door de Europese Commissie;*

*b) **geheel of gedeeltelijk wordt gefinancierd door toeslagen op de tarieven** bedoeld in artikel 12 of door heffingen op alle of objectief bepaalde categorieën van energieverbruikers of marktoperatoren, volgens de nadere regels bepaald door hetzelfde besluit.*

In voorkomend geval wordt de berekening van de kosten en verliezen bedoeld in het eerste lid, 3°, a), door elke betrokken onderneming gedaan, overeenkomstig de door de commissie opgestelde methodologie, en door deze laatste geverifieerd.

Elk besluit dat krachtens het eerste lid, 3°, b), wordt vastgesteld, wordt geacht nooit uitwerking te hebben gehad indien het niet bij wet is bekrachtigd binnen de twaalf maanden na de datum van zijn inwerkingtreding.

Artikel 2 Elektriciteitsdecreet definieert openbare dienstverplichtingen als verplichtingen die betrekking hebben op de sociaaleconomische, ecologische en technische aspecten van de elektriciteitsvoorziening. Ter uitvoering van artikel 21, 1° werd het Koninklijk Besluit van 11 oktober 2002 genomen met betrekking tot de openbare dienstverplichtingen in de

elektriciteitsmarkt⁷³. Hoofdstuk II is getiteld “Openbare dienstverplichtingen inzake de regelmaat en de kwaliteit van elektriciteitsleveringen, inzake de bevoorrading van afnemers alsook inzake de bevordering van hernieuwbare energiebronnen.” Artikel 3 t.e.m. 5 omschrijven de ODV die kunnen opgelegd worden aan zowel producenten, tussenpersonen als de netbeheerder. In uitvoering van artikel 21, 3°, b) bepaald dat de *kosten die bij de netbeheerder gegenereerd worden* ingevolge de toepassing van een decretaal of reglementair opgelegde openbare dienstverplichting, *mogen verrekend worden in de tarieven* die aangerekend worden aan de verbruikers van elektriciteit voor gebruik van het net.⁷⁴

B. Vlaams regelgevend kader

Vlaamse Elektriciteitsdecreet van 17 juli 2000⁷⁵

Net als hierboven voor de federale elektriciteitswet, geldt ook hier de opmerking dat het “kaderdecreet” talrijke wetswijzigingen heeft ondergaan, eveneens via bepalingen in programmadecreten zodat het legistiek een uitdaging is het decreet trachten te ontleden. De SERV⁷⁶ haalde in een advies voorontwerp decreet in januari 2007 al aan dat het voor het elektriciteitsdecreet bijvoorbeeld gaat het bovendien al om de 18e wijziging sinds de inwerkingtreding van het decreet in 2000. Volgens de raad zijn deze veelvuldige wijzigingen een symptoom van structurele tekortkomingen in het opmaakproces van regelgeving.⁷⁷

⁷³ B.S. 17 september 2002. Andere Koninklijke Besluiten waarin ODV zijn opgenomen of die gevolgen hebben voor de financiering van de ODV: KB 19 december 2002 houdende een technisch reglement voor het beheer van het transmissienet van elektriciteit en de toegang ertoe (B.S. 28 december 2002); KB 8 juni 2007 betreffende de regels met betrekking tot de vaststelling van en de controle op het totaal inkomen en de billijke winstmarge, de algemene tariefstructuur, het saldo tussen kosten en ontvangsten en de basisprincipes en procedures inzake het voorstel en de goedkeuring van de tarieven, van de rapportering en kostenbeheersing door de beheerder van het nationaal transmissienet.

⁷⁴ Art. 5 § 2 K.B. 11 juli 2002 betreffende de algemene tariefstructuur en de basisprincipes en procedures inzake de tarieven voor de aansluiting op de distributienetten en het gebruik ervan, de ondersteunende diensten geleverd door de beheerders van deze netten en inzake de boekhouding van de beheerders van de distributienetten voor elektriciteit, B.S. 27 juli 2002

⁷⁵ Decreet van 17 juli 2000 houdende de organisatie van de elektriciteitsmarkt, B.S. 22 september 2000

⁷⁶ Sociaal Economische Raad voor Vlaanderen

⁷⁷ Brussel, 11 januari 2007, Advies SERV m.b.t. Verzameldecreet Leefmilieu, Energie en Openbare Werken, <http://www.serv.be/uitgaven/1099.pdf>

Bovendien, is de gewestelijke decreetgever als principieel bevoegde overheid voor het energiebeleid bijzonder actief geweest op andere energiedomeinen dan de elektriciteitsmarkt, en zijn meerdere decreten mogelijk gelijktijdig van toepassing, zoals het Aardgasdecreet van 6 juli 2001, het Rationeel Energie Decreet van 2 april 2004, het Oprichtingsdecreet van de VREG van 30 april 2004, het Energieprestatiedecreet van 22 december 2006.

Ook hier is de zoektocht naar de geldende ODV er niet makkelijker op geworden door de wirwar⁷⁸ aan uitvoeringsbesluiten die door de Vlaamse regering zijn genomen⁷⁹.

In alle documenten wordt gewezen op de hoogdringendheid van deze coördinatie vanwege de grote versnippering van de energieregelgeving. Dit gebrek aan coördinatie gaat namelijk ten koste van de toegankelijkheid, de legistische kwaliteit en de inhoudelijke samenhang van de reglementering⁸⁰. Doch er is beterschap op komst want in de beleidsnota Energie 2009-2014 van Minister van Energie Freya Van den Bossche valt te lezen dat op 8 mei 2009 het Energiedecreet door de Vlaamse Regering werd bekrachtigd. Dit Energiedecreet codificeert de bestaande energiedecreten. Voor de verdere uitvoering van het Energiedecreet zal een gecoördineerd energiebesluit worden uitgewerkt. In de loop van 2010 dient het

⁷⁸ De SERV en de MINA-Raad trekken in hun adviezen bij voorontwerpen van decreten elke keer opnieuw van leer tegen deze fragmentarische, korte-termijn wetgeving en verzoekt om een betere onderbouwing, motivatie en overleg bij het voorstellen van decreten en besluiten. Tevergeefs...

⁷⁹ Een snel overzicht van de lijst uitvoeringsbesluiten inzake energie vinden we op <http://navigator.emis.vito.be> met als voornaamste het besluit van de Vlaamse Regering van 8 november 2005 tot vaststelling van de openbare dienstverplichting, opgelegd aan de netbeheerders met betrekking tot het ter beschikking stellen van de mogelijkheid voor eindafnemers op laagspanning om te kunnen genieten van een elektriciteitstarief op basis van een dag- en een nachtmeter (*B.S.* 18 september 2006) – uitvoering van artikel 19, eerste lid, 1°, a), d) f) en h) Elektriciteitsdecreet; Besluit van de Vlaamse regering van 26 maart 2004 tot vaststelling van de openbare dienstverplichting, opgelegd aan de netbeheerders met betrekking tot de openbare verlichting (*B.S.* 23 april 2004) – uitvoering van artikel 19, 1°, f) Elektriciteitsdecreet; Besluit van de Vlaamse Regering 14 november 2003 tot vaststelling van de nadere regels voor de toekenning en de verrekening van gratis elektriciteit voor huishoudelijke afnemers (*B.S.* 26 november 2003) – uitvoering artikel 18bis Elektriciteitsdecreet; Besluit van de Vlaamse Regering van 31 januari 2003 met betrekking tot de sociale openbare dienstverplichtingen, inmiddels vervangen door een Besluit van 13 maart 2009 met betrekking tot de sociale openbare dienstverplichtingen in de vrijgemaakte elektriciteitsmarkt (*B.S.* 26 mei 2009) in uitvoering van artikel 19, 1°, e) en 2° a) Elektriciteitsdecreet; Besluit van de Vlaamse regering van 2 maart 2007 inzake de openbare dienstverplichtingen ter bevordering van het rationeel energiegebruik (*B.S.* 4 mei 2002° in uitvoering van artikel 19, 1°, f) en 2° b) Elektriciteitsdecreet

⁸⁰ BRIEFADVIES MINARAAD 26 augustus '08 aangaande VOORONTWERP VAN DECREET HOUDENDE ALGEMENE BEPALINGEN BETREFFENDE HET ENERGIEBELEID

goedkeuringsproces voor het algemene uitvoeringsbesluit te worden opgestart. Dit energiebesluit zal de bestaande energiebesluiten codificeren en, indien opportuun, aanvullen.

II.2 Openbare dienstverplichtingen in de huidige geliberaliseerde elektriciteitsmarkt in Vlaanderen

Vanuit de filosofie dat liberalisering van de energiemarkt nooit ten koste mag gaan van de gebruikers, werden de openbare dienstverplichtingen ingevoerd.

Na de liberalisering is er toch ook nog een ruime plaats voor de zogenaamde universele en openbare dienstverplichtingen, dat wil zeggen dat een aantal sociale maatregelen sowieso moeten worden ingesteld en uitgevoerd door de operatoren op de energiemarkt. Deze hebben volgens HUBEAU in hoofdzaak betrekking op een gratis minimum voor iedereen, een sociaal tarief voor lage inkomens, een regeling voor “beschermde” afnemers en met name mensen met betalingsmoeilijkheden, met de eventuele plaatsing van een budgetmeter of een begrenzing tot 6 ampère of in het uiterste geval de raadpleging van een lokale adviescommissie vóór een eventuele afsluiting⁸¹.

Er is vooralsnog geen grondwettelijk recht op energie⁸². Men plaatst het recht op energie onder de algemene noemer behoorlijke huisvesting of menselijke waardigheid⁸³. Toch kan men zich de vraag stellen of met alle ingevoerde universele en openbare dienstverplichtingen in Vlaanderen niet feitelijk kan spreken van een grondrecht op energie, hoewel het niet expliciet in de grondwet is ingeschreven?

⁸¹ B. HUBEAU en B. CLOOTS, “Tasten in het donker: is er licht aan het einde van de tunnel door een grondrecht op energie?” in B. HUBEAU en P. JADOUL (eds.), *Vers un droit fondamental à l'énergie? Naar een grondrecht op energie?*, Brugge, die Keure, 2006, (3) 4.

⁸² Hoewel er zowel op Europees niveau als op Belgisch niveau wel een voorstel tot grondwetswijziging van artikel 23 werd ingediend, Voorstel van verklaring tot herziening van artikel 23 van de Grondwet met het oog op de invoering van het recht op toereikende energie, *Parl. St.*, Kamer 2005-06, nr. 2207/1

⁸³ Voor een uitgebreide bespreking van het grondrecht op energie, cfr. W. VANDENHOLE, “Het grondrecht op toereikende energie: over wat het is en zou kunnen zijn”, in B. HUBEAU en P. JADOUL (eds.), *Vers un droit fondamental à l'énergie? Naar een grondrecht op energie?*, Brugge, die Keure, 2006, 11-36

Want Vlaanderen heeft zeer ruim gebruik gemaakt van de “mogelijkheden” die de Richtlijnen geboden heeft. Begonnen met het decreet van 20 december 1996 tot regeling van het recht op minimumlevering van elektriciteit, gas en water, maakte Vlaanderen de achterstand goed die het al 5 jaar had ten opzichte van de andere gewesten⁸⁴. Dat decreet minimumlevering kwam er op voorstel van parlementslid Steve Stevaert, die vervolgens in juli 1999 als Vlaams minister van energie onmiddellijk werk maakte van de omzetting van de Europese Elektriciteits- en Aardgasrichtlijn.

Het decreet van 17 juli 2000 houdende de organisatie van de elektriciteitsmarkt bevat in de artikelen 19 en 20 een duidelijke verwijzing naar de sociale maatregelen die genomen konden worden door de Vlaamse regering via Ministeriële Besluiten om de gevolgen van de liberalisering van de elektriciteitsmarkt te temperen. De Vlaamse regering kon openbare dienstverplichtingen opleggen aan zowel de netbeheerders (ononderbroken levering van een minimale hoeveelheid elektriciteit in geval van niet-betaling, maatregelen van sociale aard,...) als aan de leveranciers (maatregelen van sociale aard). Er werd een Energiefonds opgericht dat de betaling van de ODV zou financieren⁸⁵. Even later werd de eerste wijziging van het decreet al gestemd wat de ODV betreft en werd het toekennen van 100 kWh gratis elektriciteit per gezin, zoals voorzien in het besluit van de Vlaamse regering van 19 oktober 2001 houdende het gratis vervoer en de gratis levering van een hoeveelheid elektriciteit als sociale ODV⁸⁶ decretaal verankerd.

Intussen werd het Decreet aangepast aan het tweede pakket Richtlijnen en vinden we de ODV terug in Hoofdstuk VI – Openbare dienstverplichtingen (artikel 18bis, artikel 18ter, artikel 18quater en artikel 19). Artikel 20 regelt de oprichting van een Energiefonds die de betaling van de ODV financiert.

⁸⁴ Décr. Cons. Rég. W. 21 februari 1991 portant création de commissions locales d’avis de coupure de gaz et d’électricité, *B.S.* 1 mei 1991; Ord. Br. H. Gew. 11 juli 1991 betreffende het recht op minimumlevering van elektriciteit, *B.S.* 15 augustus 1991

⁸⁵ T. VERMEIR “Sociale maatregelen op de Vlaamse Elektriciteitsmarkt, in B. HUBEAU en P. JADOUL (eds.), *Vers un droit fondamental à l’énergie? Naar een grondrecht op energie?*, Brugge, die Keure, 2006, 103

⁸⁶ *B.S.* 20 november 2001

De VREG definieert de openbaredienstverplichting als de verplichting opgelegd aan een *netbeheerder* of een *leverancier* die betrekking heeft op de sociaal-economische, ecologische en technische aspecten van elektriciteits- en aardgasvoorziening⁸⁷.

A. Openbare dienstverplichtingen voor de *distributienetbeheerders*

(i) Sociale openbaredienstverplichtingen

Vanaf 01 juli 2009⁸⁸, is het besluit van de Vlaamse regering van 13 maart 2009 betreffende de sociale openbaredienstverplichtingen in de vrijgemaakte elektriciteits- en aardgasmarkt in werking getreden⁸⁹. (B.S. 26 mei 2009). (tot 01/07/2009)

In 2009 werd de wetgeving rond de sociale openbare dienstverplichtingen ingrijpend gewijzigd. De distributienetbeheerders werd aangeduid als *sociale energieleverancier* voor gezinnen met betaalmoeilijkheden. De opdracht om als sociale leverancier te functioneren is geen loutere ondernemingsopdracht. Het vereist een zeer specifieke benadering, omwille van het kwetsbare karakter ervan, zo luidt het bij de distributienetbeheerders⁹⁰. Een opdracht die een eigen ingesteldheid en expertise vereist, zodat veeleer sprake is van ‘sociale openbaredienstengagements’ in plaats van ‘sociale openbaredienstverplichtingen’.

1) Budgetmeter

Wanneer de huishoudelijke afnemer binnen vijftien kalenderdagen na de verzending van de ingebrekestelling zijn openstaande rekeningen bij de netbeheerder niet heeft betaald, zal de netbeheerder binnen de zestig kalenderdagen een budgetmeter plaatsen of inschakelen. De afnemer krijgt met andere woorden nog vijftien kalenderdagen respijt nadat de aangetekende

⁸⁷ Definitie begrip website VREG www.vreg.be

⁸⁸ met uitzondering van artikel 57 dat pas vanaf 01/01/2010 in werking treedt. Tot 1 juli 2009 gold het besluit van de Vlaamse regering van 31 januari 2003 met betrekking tot de sociale openbaredienstverplichtingen in de vrijgemaakte elektriciteitsmarkt

⁸⁹ B.S. 26 mei 2009

⁹⁰ Jaarverslag Intergem/Eandis

ingebrekestelling is verzonden. Pas wanneer hij ook in die periode zijn openstaande facturen niet heeft betaald, moet een budgetmeter worden geplaatst. De kosten die verbonden zijn aan de budgetmeter, met inbegrip van de plaatsing, inschakeling of uitschakeling, vallen steeds ten laste van de netbeheerder. In principe wordt de afnemer na de plaatsing van de budgetmeter in beginsel verder van elektriciteit voorzien door zijn leverancier. Huishoudelijke klanten die hun verbruiksfacturen niet betalen, kunnen door de commerciële energieleverancier worden opgezegd of ‘gedropt’. Als ze geen nieuwe leverancier vinden, is de distributienetbeheerder in de gemeente waar de klant woont, verplicht elektriciteit en/of aardgas te leveren. De distributienetbeheerder wordt dan ‘sociale leverancier’. De opzegtermijn die een commerciële leverancier in acht moet nemen om een klant te droppen werd door het besluit van 1 juli 2009 verlengd van 30 naar 60 kalenderdagen. Dit moet de klant meer tijd geven om een nieuwe leverancier te vinden.

Toch klinken de stemmen uit belangengroeperingen⁹¹ steeds luider dat er een recht op energie bestaat en dat het leefbare aantal ampères – en men denkt aan 12 ampère per gezin – gegarandeerd en gratis zou zijn. Aan de beleidsmakers om te oordelen of dat wenselijk en haalbaar is, stelt HUBEAU⁹².

2) Minimale levering

Als het op de budgetmeter opgeladen bedrag en het hulpkrediet van 200 kWh⁹³ opgebruikt zijn, schakelt de budgetmeter bij de huishoudelijke afnemer over op de minimale levering van elektriciteit, die vastgesteld is op een vermogen dat overeenstemt met 10 ampère onder eenmaal 230 volt⁹⁴.

⁹¹ De “beweging” voor het recht op energie is ontstaan onder impuls van het PRISO-Steunpunt Turnhout in de organisatie “Wonen in Turnhout”, een Vereniging waar Armen het Woord nemen, in samenwerking met VIBOSO en de Vlaamse ombudsdienst.

⁹² B. HUBEAU en B. CLOOTS, “Tasten in het donker: is er licht aan het einde van de tunnel door een grondrecht op energie?” in B. HUBEAU en P. JADOUL (eds.), *Vers un droit fondamental à l’énergie? Naar een grondrecht op energie?*, Brugge, die Keure, 2006, (3) 6.

⁹³ Artikel 10 § 6 besluit sociale openbare dienstverplichtingen

⁹⁴ Artikel 15 besluit sociale openbare dienstverplichtingen

3) Afsluiten

De netbeheerder kan de huishoudelijke afnemer enkel afsluiten onder de strikte voorwaarden en onder de voorgeschreven procedure in hoofdstuk VI van het besluit sociale openbare dienstverplichtingen, o.a. afname van elektriciteit of aardgas zonder leveringscontract na een verhuizing, leegstaande woning, fraude, afsluiten van de elektriciteits- en aardgastoevoer als het leveringscontract van de huishoudelijke eindafnemer werd opgezegd omwille van een andere reden dan wanbetaling, afsluiten in de winterperiode...

4) Aansluitingsplicht – universele dienstverplichting

Artikel 47 roept de verplichting in het leven voor elke netbeheerder om:

- 1° iedere huishoudelijke afnemer die erom vraagt aan te sluiten op het elektriciteitsnet of de aansluiting te verzwaren, overeenkomstig de regels van het technisch reglement op voorwaarde dat:
- a) bij nieuwbouw de aanvrager een geldige bouwvergunning kan voorleggen;
 - b) bij bestaande woningen de woning hoofdzakelijk vergund is of geacht wordt vergund te zijn;

Het recht op aansluiting op het elektriciteitsnet voor iedere woning in Vlaanderen tegen kostendekking bestaat als grondrecht alleen voor de stroomvoorziening. Een gelijkaardig aansluitingsrecht op het aardgasnet bestaat er niet. De redenering bij de wetgever was dat – anders dan voor de stroomvoorziening – er voor aardgas geen aansluitrecht nodig is omdat hiervoor valabele alternatieven bestaan: stookolie als verwarmingsbron en stroom voor het koken. De instelling van een aansluitrecht voor aardgas zou ook grote bijkomende investeringen vergen⁹⁵.

Besluit: Evolutie sociale openbaredienstverplichtingen

⁹⁵ B. HUBEAU en G. CLOOTS, “Tasten in het donker: is er licht aan het einde van de tunnel door een grondrecht op energie?” in *Vers un droit fondamental à l’énergie? Naar een grondrecht op energie?*, die Keure, Brugge, 2006, 9

Ondanks alle begeleidende maatregelen is er een aantal dossiers waar de eindklant ook bij de sociale leverancier (de distributienetbeheerder) een schuld opbouwt. Deze dossiers worden aan de plaatselijke lokale adviescommissie (LAC) voorgelegd. De Vlaamse gemengde distributienetbeheerders proberen steeds een dossier op te lossen vooraleer de LAC een beslissing moet nemen. Wat het aantal toegangspunten als sociale leverancier betreft, wordt er voor Intergem sedert juni 2004 een stijgende evolutie vastgesteld. Vervolgens is er, na een stabilisering tot zelfs lichte daling van de aantallen eind 2007, terug een stijgende lijn vast te stellen, vermoedelijk door het effect van de *economische crisis*. Het aantal toegangspunten bij de sociale leverancier is het resultaat van de aangroei ingevolge opzegging van klanten door de commerciële leveranciers, verminderd met het aantal dat opnieuw in de commerciële markt kan worden gebracht. Sedert 2007 wordt met meer succes een aantal klanten terug naar de commerciële markt gebracht.

Men kan besluiten dat er een toename is van het aantal klanten bij de sociale leverancier, een gunstige evolutie in het aandeel van de onbetaalde facturen en een toename van het aantal LAC-dossiers.

(ii) Gratis elektriciteit huishoudelijke afnemers

Het besluit van de Vlaamse regering van 14 november 2003⁹⁶ regelt de nadere regels voor de toekenning en de verrekening van gratis elektriciteit voor huishoudelijke afnemers⁹⁷. Principe is dat elke netbeheerder er moet voor zorgen dat elke op zijn distributienet aangesloten huishoudelijke afnemer, per kalenderjaar een hoeveelheid elektriciteit gratis ontvangt. De hoeveelheid gratis elektriciteit is bepaald op 100 kWh, verhoogd met telkens 100 kWh per persoon die deel uitmaakt van het gezin.⁹⁸

⁹⁶ Toepasselijk sinds de vrije markt vanaf 1/7/2003; voorheen besluit 19 oktober 2001 dat echter niet decretaal verankerd was tot het decreet van 4 juli 2003 het Elektriciteitsdecreet wijzigde wat betreft de openbare dienstverplichtingen en de levering van gratis elektriciteit opnam als ODV.

⁹⁷ B.S. 26 november 2003

⁹⁸ T. VERMEIR “Sociale maatregelen op de Vlaamse Elektriciteitsmarkt, in B. HUBEAU en P. JADOUL (eds.), *Vers un droit fondamental à l'énergie? Naar een grondrecht op energie?*, Brugge, die Keure, 2006, 103

Geen ODV die waarschijnlijk zoveel voorstanders als tegenstanders kent en waar al evenveel inkt is over gevloeid in rapporten van de regulatoren en in de literatuur. Maar waar de maatschappelijke druk op de beleidsmakers om de maatregel te behouden onwaarschijnlijk te groot is om de maatregel te durven beoordelen op zijn effectiviteit om de vooropgestelde doelstelling te verwezenlijken.

Op maandag oktober 2007 verscheen in de Standaard een bijdrage over de uitspraken van minister Crevits tijdens de Commissie voor Openbare Werken, Mobiliteit en Energie van het Vlaams Parlement van 17 oktober 2007, onder de spraakmakende titel “Gratis stroom is een mislukking: het verhoogt de elektriciteitsprijs, bevoordeelt de hogere inkomens en leidt niet tot een beperking van het verbruik”⁹⁹.

De minister stelde tijdens het debat:

"Er zijn in het verleden al heel wat vragen gesteld over het invoeren van gratis stroom. (...) In het onderzoek dat is gevoerd door de VREG en door het Vlaams Energieagentschap, zijn de gevolgen onderzocht van de kosteloze levering van stroom. (...) Uit het onderzoek blijkt dat het systeem ongeveer **1 miljoen euro per jaar kost**. Het werkt als een **toetredingsdrempel tot de markt met een duidelijk kostenvoordeel voor de gemengde netbeheerders en voor de dominante leverancier**. Het systeem bezorgt de kleine en middelgrote verbruikers een voordeel, terwijl het de niet-huishoudelijke afnemers en de gezinnen met elektrische verwarming een nadeel bezorgt. Het systeem bereikt slecht drie vierde van de doelgroep. Het brengt ook tal van klachten en kosten met zich mee."

Opvallend is dat uit het onderzoek van de VREG en het VEA blijkt dat:

"nog altijd een op drie Vlamingen, of **32 percent, geen weet heeft van de gratis stroom**. Het gaat dan vooral over jongeren, ouderen, kortgeschoolden, mensen met een laag inkomen, huurders en Oost-Vlamingen (sic!). Een op de zes Vlamingen of 18 percent heeft geen weet van de verrekening van de kost van de gratis stroom. De meeste Vlamingen denken dat die met belastinggeld wordt betaald of door de leveranciers, respectievelijk de netbeheerders. De meeste Vlamingen, **94 percent, geven te kennen dat de gratis stroom geen invloed heeft gehad op hun eigen verbruiksgedrag**. Er zijn er zelfs die **beweren meer te verbruiken** omdat het gratis is. Tot slot

⁹⁹ www.standaard.be en T. VERMEIR, “Gratis stroom”, blogspot 22 oktober 2007, te vinden op www.belgischenergierecht.blogspot.com/2007/10/gratis-stroom.html.

geven de meeste Vlamingen, 89 percent, zelfs na verduidelijking te kennen dat de gratis stroom ook geen invloed zal hebben op hun verbruiksgedrag."

Tot slot heeft het systeem van de gratis stroom een Mattheus-effect¹⁰⁰:

"Gezinnen met een laag inkomen [verbruiken] vaak meer energie en elektriciteit en dus meer gratis kilowattuur betalen, onder andere door in slecht geïsoleerde huizen te wonen met verouderde ketels of elektrische verwarming, zonder als huurder over de juridische, financiële en cognitieve hefboomen te beschikken. Vaak staan in die huizen ook tweedehandshuishoudtoestellen, die dan ook weer meer verbruiken. Verder blijkt uit het onderzoek dat gezinnen met een hoog inkomen vaker meer kinderen ten laste hebben en dus meer gratis kilowattuur krijgen dan ze betalen."

Doch het besluit van de minister vat de essentie mooi samen: het is een beleidskeuze die gemaakt is in 2003 en waar vandaag geen enkele politiek mandataris zijn gat aan wil verbranden door het af te schaffen, werkzame maatregel of niet.

"Of de **waarde van de kosteloos geleverde stroom opweegt tegen de stijging van het distributietarief**, verschilt uiteraard van gezin tot gezin. In de regel is het zo dat gezinnen met een laag verbruik en een hoog kindertal een voordeel hebben ten opzichte van gezinnen met een hoog verbruik en een laag kindertal. Als we die parameters doortrekken en rijke gezinnen met veel kinderen die het stroomverbruik weten te beperken, vergelijken met armere gezinnen met weinig kinderen die het stroomverbruik niet kunnen beperken, is er zelfs sprake van een omgekeerde herverdeling. (...)

Het enige initiatief dat ik als minister kan nemen, is het **voorstellen van een ontwerp van decreet tot wijziging of opheffing van artikel 18** van het Elektriciteitsdecreet. Ook **de Vlaamse volksvertegenwoordigers kunnen dat doen door een voorstel van decreet in te dienen**. In elk geval zal het Vlaams Parlement het laatste woord hebben. Ik herhaal nogmaals dat elke maatregel die ter zake wordt genomen op tijd en stond geëvalueerd moet worden op het beoogde doel. Dat was ook de bedoeling van de studie die nu door de VREG gebeurt en van de peiling van het Vlaams Energieagentschap. Ik kijk daar met veel belangstelling naar uit en vermoed dat ze meegenomen zullen worden bij een volgende samenkomst van de Themacommissie Energiearmoede."

(iii) rationeel energiegebruik

¹⁰⁰ "Want wie heeft zal nog meer krijgen, en wel in overvloed, maar wie niets heeft, hem zal zelfs wat hij heeft nog worden ontnomen."

Het besluit van de Vlaamse regering van 2 maart 2007 regelt de openbaredienstverplichtingen ter bevordering van het rationeel energiegebruik¹⁰¹. De openbare dienstverplichtingen voor de distributienetbeheerders zijn niet vrijblijvend en worden gesanctioneerd door VEA bij niet-naleving¹⁰². Het opstellen, uitvoeren en monitoren van REG-actieplannen vormen met andere woorden een belangrijke taak van de distributienetbeheerders. Uit het jaarverslag van Intergem/Eandis kunnen we afleiden dat hier hard wordt aan gewerkt:

- mogelijkheid tot afsluiten REG-samenwerkingsprotocol tussen steden, gemeenten en provincies enerzijds en de netbeheerders anderzijds om de premies in een samenwerking aan te bieden zodat de klanten maar één aanvraagformulier meer dienen in te vullen.
- REG-actieplan dat jaarlijks wordt opgesteld en waar een arsenaal aan maatregelen worden uitgewerkt, gebundeld en ter goedkeuring worden voorgelegd aan VEA.

In 2009 moesten de netbeheerders, op de verbruiksgegevens elektriciteit 2007, een besparing realiseren van 2 % bij huishoudelijke afnemers en 1,5 % bij niet huishoudelijke afnemers¹⁰³. Voor het behalen van de vooropgestelde besparingsdoelstelling werd voor de Vlaamse gemengde distributienetbeheerders een budget van 21,5 miljoen euro voorzien. Het REG-actieplan 2009 voorziet onder meer in

- de verspreiding van informatiebrochures en individueel REG-advies voor huishoudelijke afnemers,
- het uitvoeren van energiescans,
- het ter beschikking stellen van afnamegegevens op schriftelijk verzoek van niet-huishoudelijke afnemers,

¹⁰¹ B.S. 20 april 2007

¹⁰² • Het Vlaams Energieagentschap (VEA) krijgt de bevoegdheid om administratieve geldboeten op te leggen *aan netbeheerders* voor het niet naleven van openbaredienstverplichtingen ter bevordering van het rationeel energiegebruik en openbaredienstverplichtingen die betrekking hebben op informatieverstrekking en sensibilisering.

• Er worden afzonderlijke administratieve boetes voorzien, meer bepaald voor het niet realiseren van de energiebesparingsdoelstellingen (de zogenaamde resultaatsverplichtingen), voor het niet uitvoeren van het REG-actieplan, voor het niet naleven van actieverplichtingen en voor het niet naleven van middelenverplichtingen en financieringsverbintenissen.

• Er wordt de mogelijkheid van dwangsommen voorzien wanneer REG-actieplannen en –rapporten niet voldoen aan vereisten.

• De opbrengsten van de administratieve geldboeten worden bestemd voor het Energiefonds.

Zie Brussel, 11 januari 2007, Advies SERV m.b.t. Verzameldecreet Leefmilieu, Energie en Openbare Werken, p. 7 - <http://www.serv.be/uitgaven/1099.pdf>

¹⁰³ Voor alle Vlaamse gemengde elektriciteits netbeheerders bedroeg die besparingsdoelstelling 165,9 GWh bij huishoudelijke afnemers en 279,5 GWh bij niet-huishoudelijke afnemers. Voor Intergem bedroeg dit respectievelijk 20,35 GWh bij huishoudelijke en 26,30 GWh bij niet-huishoudelijke afnemers.

- energieboekhouding voor onderwijs-, welzijns- en verzorgingsinstellingen,
- sensibilisering,
- algemene informatieverbreiding en speciale inspanningen afgestemd op bepaalde doelgroepen,
- samenwerking met sociale huisvestingmaatschappijen en ondersteuning van lokale besturen bij planning en implementatie van hun lokaal energiebeleid.

Vanaf 2010 wordt die besparingsdoelstelling vanaf 2010 opgetrokken tot 3,5 %.

Naar aanleiding van een wijziging aan het besluit van de Vlaamse regering van 2 maart 2007 'inzake de openbardienstverplichtingen ter bevordering van het rationeel energie gebruik' moet voor 2010 rekening worden gehouden met:

- een **verplicht aan te bieden premie voor dakisolatie voor huishoudelijke klanten** (500 euro voor minimum 40 m² dakisolatie); de distributienetbeheerders staan niet in voor de uitbetaling van de premie, maar nemen wel een aantal administratieve taken van de Vlaamse overheid op zich;
- de aanpassing van de definitie voor energiescans: naast de **gewone energiescan** kan worden gekozen voor een **voortgangscntrolebezoek** waarbij opnieuw energiebesparende investeringen kunnen worden uitgevoerd, of voor een **begeleiding bij de plaatsing van dakisolatie en superisolerend glas**;
- **aantal uit te voeren energiescans (1 scan per 100 huishoudelijke elektriciteitsaansluitingen vanaf 2010** tegenover 2 per 200 in de periode 2007-2009).

Voor het behalen van de besparingsdoelstelling wordt een budget van 3 704 371 euro voorzien. Hierin is een bedrag voorzien van 463 175 euro voor actieverplichtingen en sensibilisering.

De genoemde bedragen om deze doelstellingen te bereiken, lijken hallucinant, want zullen verrekend worden in de distributienettarieven. Terwijl men kan zich ook de vraag moet durven stellen naar het nut van sommige energiescans die heden ten dage worden uitgevoerd. Een controleur komt bij een huishoudelijke afnemer thuis en geeft tips over hoe energie kan bespaard worden: dit kan door het koken met een deksel op de kookpot...

(iv) nacht- en weekendtarief

Het besluit van de Vlaamse regering van 18 november 2005 tot vaststelling van de openbardienstverplichting, opgelegd aan de netbeheerders met betrekking tot het ter

beschikking stellen van de mogelijkheid voor eindafnemers op laagspanning om te kunnen genieten van een elektriciteitstarief op basis van een dag- en een nachtmeter.¹⁰⁴

De bedoeling van het uitbreiden van het nachttarief is om het verbruik van gezinnen, zelfstandigen en kleine bedrijven te verschuiven naar goedkopere uren¹⁰⁵.

Het doel van het besluit is het elektriciteitsverbruik overdag tijdens het weekend gelijk te schakelen met het verbruik tijdens de nacht. Eenzelfde aanrekening van het verbruik tijdens de nacht en het weekend, zou de gezinnen met aparte dag- en nachttellers ertoe moeten aanzetten om hun verbruik zoveel mogelijk te verschuiven van weekdays tussen 17u en 22u (aan dagtarief) naar overdag tijdens het weekend (aan nachttarief).

Dit zou de volgende belangrijke voordelen hebben:

1° het afnameprofiel van elektriciteit (in het weekend) wordt afgevlakt waardoor elektriciteitscentrales efficiënter ingezet kunnen worden en de kwaliteit van de elektriciteitsleveringen beter gewaarborgd kan worden; vraag en aanbod worden beter op elkaar afgestemd: effect op verbruik en prijs, want in een perfecte markt leidt dit inderdaad tot een prijsdaling van de commodity (meer basislast en minder pieklast);

2° doordat het verbruik tijdens het weekend wordt gelijkgesteld met het verbruik tijdens daluren (nacht), zullen de energiekosten van de gezinnen die over aparte dag- en nachtmeters beschikken dalen: prijseffect.

Naar aanleiding van het ontwerpbesluit maakte de VREG een verregaande analyse van de doelstellingen en bracht een advies uit dat *niet* in het voordeel was van de verplichte invoering van de nacht- en weekendmeters.¹⁰⁶

Met betrekking tot de eerste doelstelling, de vervlaking van het afnameprofiel van elektriciteit in het weekend, komt de VREG tot net de omgekeerde conclusie. Er wordt verondersteld dat

¹⁰⁴ B.S. 18 september 2006

¹⁰⁵ De stroomprijs tijdens het weekeinde wordt verlaagd. Tijdens de piekmomenten, wanneer zeer veel stroom verbruikt wordt, moeten de elektriciteitsproducenten naast de baseload centrales extra piekcentrales inzetten. Dat leidt tot hogere kosten. Als meer mensen stroom gaan verbruiken tijdens de kalme periodes, wanneer het nachttarief geldt, wordt er minder verbruikt tijdens die piekmomenten; dat geeft minder kosten voor de elektriciteitsproducenten.

¹⁰⁶ Advies van de Vlaamse Reguleringsinstantie voor de Elektriciteits- en Gasmarkt van 6 juli 2004 met betrekking tot het ontwerp van besluit van de Vlaamse regering tot vaststelling van de openbaredienstverplichting, opgelegd aan de distributienetbeheerders met betrekking tot het ter beschikking stellen van de mogelijkheid voor eindafnemers op laagspanning om te kunnen genieten van een elektriciteitstarief op basis van een dag- en nachtmeter, zoals principieel goedgekeurd door de Vlaamse regering op 28 mei 2004.ADV-2004-1

deze maatregel leidt tot een verschuiving tussen de 5 à 10% van het jaarverbruik van een gemiddelde residentiële afnemer met tweevoudig uurtarief.

Het blijft de vraag of deze maatregel zal zorgen voor een vlakker verbruiksprofiel. Als men rekening houdt met het feit dat slechts 15,5% van het elektriciteitsverbruik toegeschreven kan worden aan residentiële verbruikers en, in de meest optimistische veronderstelling, 10% van het jaarverbruik van residentiële afnemers naar het weekend kan uitgesteld worden, zal slecht 1,55% van het totale jaarverbruik in Vlaanderen verschoven worden naar het weekend. Vermits een verschuiving enkel kan toegeschreven worden aan die residentiële afnemers die een tweevoudig uurtariefmeter hebben (ongeveer één derde), spreekt men over een *verwaarloosbare impact op het Vlaamse afnameprofiel van 0,51%*.

Wat betref de tweede doelstelling, de prijsverlaging heeft de VREG ook zijn bedenkingen. Bij ongewijzigde prijzen van de netbeheerders en de leveranciers, zullen afnemers met een dubbeltariefmeter een lagere energiefactuur ontvangen. Het is echter onwaarschijnlijk dat de netbeheerders en leveranciers hun prijsstrategie niet zullen aanpassen. Zij worden immers zonder meer geconfronteerd met lagere inkomsten doordat een deel (20%) van het verbruik van de laagspanningsafnemer met tweevoudig uurtarief niet meer verrekend kan worden aan het hogere dagtarief maar aan het lagere nachttarief. Dit effect wordt enkel versterkt als er ook daadwerkelijk een verschuiving van het verbruik tijdens de normale uren op weekdays plaats vindt naar het weekend.

Bij gewijzigde prijzen van de netbeheerders en de leveranciers ter compensatie van het inkomstenverlies, kan er niet aangetoond worden dat afnemers met een dubbeltariefmeter daadwerkelijk een lagere energiefactuur ontvangen. Enkel als deze afnemers bewust trachten hun verbruik tijdens de daguren op weekdays uit te stellen tot het weekend zouden zij een prijsvoordeel kunnen genieten. Echter bij een merkbare toename van het verbruik tijdens de daluren ten nadele van het verbruik tijdens normale uren, zal dit eveneens in de tarieven gecompenseerd worden.

Bovendien kunnen netbeheerders en leveranciers hun strategie zo bepalen dat de minderinkomsten niet enkel gecompenseerd worden door de afnemers met een dubbele teller, maar dat deze kosten gesocialiseerd worden over alle afnemers. Dit zou betekenen dat de afnemers met een enkelvoudig tarief geconfronteerd worden met een tariefverhoging en méér zullen betalen voor hun verbruik, dan vóór de invoering van deze maatregel.

Er kan dus niet met zekerheid aangetoond worden dat de invoering van deze maatregel voor de Vlaamse burgers de energiekosten van de Vlaamse gezinnen in positieve zin zal beïnvloeden.

Toch is het besluit aangenomen en is geen ander alternatief onderzocht...

(v) openbare verlichting

Het besluit van de Vlaamse regering van 26 maart 2004 stelt de openbaredienstverplichting vast, opgelegd aan de netbeheerders met betrekking tot de openbare verlichting¹⁰⁷.

De VREG benadrukte in zijn advies bij het ontwerpbesluit dat ht tot doel had nadere regels vast te leggen met betrekking tot *exploitatie* van openbare verlichting door de distributienetbeheerders voor elektriciteit. De exploitatie van openbare verlichting moet hierbij worden begrepen als de zuiver dagelijkse uitbating van openbare verlichting. *Investerings in de uitbreiding en de vervanging* van openbare verlichting zijn hierin niet inbegrepen¹⁰⁸. Net als de kosten voor de energielevering die eveneens door de betrokken gemeente worden gedragen.

Het betreft hier een openbare dienstverplichting uitgevoerd door de netbeheerder in samenwerking met de gemeenten. Eandis staat namens de Vlaamse gemengde distributienetbeheerders in voor het volledige beheer van de verlichtingstoestellen, lichtmasten en lampen die eigendom zijn van de gemeenten.

¹⁰⁷ B.S. 23 april 2004

¹⁰⁸ Advies van de Vlaamse Reguleringsinstantie voor de Elektriciteits- en Gasmarkt van 9 december 2003 met betrekking tot het ontwerp van besluit van de Vlaamse regering tot vaststelling van de openbaredienstverplichting, opgelegd aan de netbeheerders met betrekking tot de openbare verlichting . ADV-2003-8

Om de kwaliteit van dit beheer zo optimaal mogelijk te houden is het wenselijk dat steden en gemeenten zo veel mogelijk *standaardmateriaal*¹⁰⁹ gebruiken.

De materialen voor de periodieke en preventieve *vervanging* van lampen, ballasten, starters en condensatoren van de openbare verlichting worden aan de gemeenten aangerekend op basis van jaarlijks vastgestelde forfaitaire eenheidsprijzen.

Het *beheer van de tijdstippen voor het in- en uitschakelen van de openbare verlichting (brandprogramma's)* gebeurt met pulsen via het elektriciteitsnet door middel van een centraal programmeerbare afstandsbediening. Ontvangtoestellen die lokaal staan opgesteld in distributiecabines, voetpadkasten of individuele lichtmasten, laten op basis van deze pulsen selectief de lampen branden of doven ze. Einde 2009 branden ongeveer 87 % van de lampen de ganse nacht. De overige hebben een alternatief brandprogramma. Door de toenemende druk op de energieprijzen voor de openbare verlichting, wordt verwacht dat de gemeenten meer en meer zullen overstappen naar *alternatieve brandprogramma's*¹¹⁰.

In opdracht van de Vlaamse gemengde distributienetbeheerders is een studie 'Rationeel energieverbruik in openbare verlichting' opgestart. Besparen in openbare verlichting kan door het doven van een aantal lampen (bijvoorbeeld vanaf middernacht), door (oudere) minder zuinige armaturen/lampen te vervangen door modernere energievriendelijkere armaturen of door dimming. Een andere mogelijkheid die onderzocht wordt door de gemengde distributienetbeheerders is openbare verlichting op basis van ledverlichting. In 2008 werden enkele proefopstellingen gestart die types van armaturen testen voor openbare verlichting met ledtechnologie¹¹¹.

¹⁰⁹ De criteria voor het toekennen van de status 'standaardmateriaal' aan verlichtingstoestellen, lichtmasten en lampen werden door de netbeheerders vastgesteld, samen met de toe te passen algemene kosten in functie van standaardmateriaal.

¹¹⁰ Daarbij zullen de lampen tijdens de nacht, vanaf een bepaald tijdstip een paar uur worden gedoofd, om tegen de ochtend terug op vol vermogen te branden

¹¹¹ Led staat voor 'Light Emitting Diode': een elektronische component die oplicht als er een geringe stroom doorheen gaat. Leds hebben een zeer lange levensduur en verbruiken zeer weinig energie.

B. Openbare dienstverplichtingen voor de leveranciers

(i) rationeel energiegebruik

Het besluit van de Vlaamse Regering van 2 maart 2007 inzake de openbare dienstverplichtingen ter bevordering van het rationeel energiegebruik legt ook aan de leveranciers een aantal ODV op teneinde een REG te bevorderen.

1) Artikel 21 § 1 zegt dat op elke factuur door de leverancier het jaarlijkse elektriciteitsverbruik tijdens de laatste drie jaar op een overzichtelijke manier weergegeven. Als de leverancier niet over de gegevens, vermeld in § 1, beschikt, vraagt hij die op bij de netbeheerder

2) Artikel 21 § 2 verplicht de leverancier op elke factuur of op een begeleidend document daarbij en in het promotiemateriaal dat hij rechtstreeks aan zijn eindafnemers overmaakt, te vermelden:

1°de **oorsprong** van de door hem in het voorgaande kalenderjaar via het transmissie- of distributienet geleverde **elektriciteit** aan eindafnemers

2°de referentiebronnen waar voor het publiek toegankelijke **informatie** beschikbaar is over de gevolgen voor het milieu wat betreft CO₂-emissies en radioactief afval van elektriciteitsproductie met verschillende energiebronnen

(ii) sociale openbare dienstverplichtingen

Het besluit van de Vlaamse Regering van 13 maart 2009 betreffende de sociale openbare dienstverplichtingen in de vrijgemaakte elektriciteits- en aardgasmarkt verplicht ook de leveranciers tot een aantal sociale ODV:

a) ingebrekestelling

Als de huishoudelijke eindafnemer (met een minimumtermijn van vijftien kalenderdagen na ontvangst van de factuur of het betalingsverzoek) niet heeft betaald, stuurt de leverancier een

herinneringsbrief. In de herinneringsbrief vermeldt de leverancier de procedure voor ingebrekestelling, vermeld in artikel 3¹¹².

Als de huishoudelijke eindafnemer (met een minimumtermijn van vijftien kalenderdagen na de verzending van de herinneringsbrief) nog geen regeling heeft getroffen voor de betaling van de openstaande rekeningen, stelt de leverancier met een **aangetekende brief** de huishoudelijke eindafnemer in gebreke¹¹³.

De kosten die verbonden zijn aan het versturen van de herinneringsbrief en van de ingebrekestelling aan een beschermde afnemer vallen ten laste van de leverancier¹¹⁴.

b) opzegging

Een leverancier kan een contract voor de levering van elektriciteit of aardgas enkel opzeggen mits hij een opzegtermijn van *ten minste zestig kalenderdagen* in acht neemt¹¹⁵.

In geval van wanbetaling kan een leverancier pas overgaan tot opzegging van het leveringscontract met een huishoudelijke eindafnemer in de hiernavolgende gevallen:

1°de huishoudelijke eindafnemer heeft binnen vijftien kalenderdagen na de verzending van de ingebrekestelling niet schriftelijk meegedeeld welke regeling hij wil treffen voor de betaling van de openstaande rekeningen;

2°de huishoudelijke eindafnemer heeft binnen vijftien kalenderdagen nadat hij schriftelijk heeft meegedeeld welke regeling hij wil treffen voor de betaling van de openstaande rekeningen, zijn vervallen factuur niet betaald of geen afbetalingsplan aanvaard;

3° de huishoudelijke eindafnemer komt, na de aanvaarding van een afbetalingsplan, zijn afbetalingsverplichtingen niet na.

c) overige ODV

Artikel 45 bepaalt dat elke leverancier er verder ook toe gehouden is:

1°aan alle huishoudelijke afnemers **een jaarlijkse totale afrekeningsfactuur** voor de verkoop en het vervoer van elektriciteit te bezorgen, op voorwaarde dat de leverancier over de nodige meetgegevens beschikt;

3°**begrijpbare** facturen, herinneringsbrieven en ingebrekestellingen te sturen;

¹¹² Artikel 2 besluit sociale ODV

¹¹³ Artikel 3 besluit sociale ODV

¹¹⁴ Artikel 5 besluit sociale ODV

¹¹⁵ Artikel 7 besluit sociale ODV

4°verschillende **betalingsmogelijkheden** aan de huishoudelijke eindafnemer aan te bieden, waaronder in ieder geval betalingen per maand of per kwartaal en waaronder betalingen via overschrijving en domiciliëring;

5°**kosteloos de factuur zowel naar een derde partij**, aangewezen door de huishoudelijke eindafnemer, als naar de afnemer zelf te sturen;

6°aan alle huishoudelijke eindafnemers de mogelijkheid te bieden om telefonisch of via een ander communicatiemiddel **uitleg** te vragen over de factuur;

7°aan alle huishoudelijke eindafnemers de mogelijkheid te geven om inlichtingen te vragen en **klachten** in te dienen over de levering en facturatie van elektriciteit of aardgas;

IV. Openbare dienstverplichtingen in een geliberaliseerde aardgasmarkt in Vlaanderen

Gelet op de grote parallelle opbouw van de Richtlijnen, kan voor de omzetting ervan in de aardgasmarkt, verwezen worden naar hetgeen hierboven werd gesteld over de omzetting in de elektriciteitsmarkt (supra III.1 en III. 2)

III.1 Moeilijk bevoegdheidskader in België en Vlaanderen

A. Federale regelgevend kader

Gaswet van 12 april 1965 betreffende vervoer van gasachtige producten en andere producten door middel van leidingen¹¹⁶

Deze wet omvat, net als in de elektriciteitssector het kader voor de werking van de federale aardgasmarkt in België. Via talrijke uitvoeringsbesluiten¹¹⁷ (KB's en MB's) heeft de federale overheid uitvoering gegeven aan de verschillende onderdelen van de Gaswet die betrekking

¹¹⁶ aangepast aan de Gasrichtlijn bij Wet van 29 april 1999 en een tweede keer bij Wet van 1 juni 2005

¹¹⁷ Relevant in het kader van deze bespreking KB 23 oktober 2002 betreffende de openbare dienstverplichtingen in de aardgasmarkt; KB 12 juni 2001 betreffende de algemene voorwaarden voor de levering van aardgas en de toekenningvoorwaarden van de leveringsvergunningen voor aardgas; MB 30 maart 2007 houdende vaststelling van sociale maximumprijzen voor de levering van aardgas aan de beschermde residentiële klanten met een laag inkomen of in een kwetsbare ruimte

hebben op aardgas, die op hun beurt weer talrijk gewijzigd werden, zodat we met hetzelfde probleem van een onoverzichtelijk kluwen komen te zitten als in de elektriciteitssector.

B. Vlaams regelgevend kader

Aardgasdecreet van 6 juli 2001 houdende de organisatie van de gasmarkt

In het decreet worden de organisatie en de werking van het distributienetbeheer en de levering van aardgas geregeld, net als de openbare dienstverplichtingen. In de parlementaire voorbereiding voor het aardgasdecreet lezen we:

“4. De ODV

*De minister wil **absoluut vermijden dat de vrijmaking van de aardgasmarkt ten koste gaat van ecologische en sociale doelstellingen**. Daarom zal de Vlaamse regering aan de netbeheerders en aan de leveranciers een aantal ODV opleggen. Speciale maatregelen zullen genomen worden om rationeel energiegebruik en hernieuwbare energiebronnen te bevorderen. Tevens zullen sociale correcties worden doorgevoerd om de sociaal zwakkeren te beschermen. ODV kunnen onderverdeeld worden in drie categorieën. De eerste categorie betreft de universele dienstverlening die betrekking heeft op investeringen in het distributienet zoals bijvoorbeeld het verplicht aanleggen van aardgasleidingen in nieuwe verkavelingen, aansluitingen op het net, de levering van een minimale hoeveelheid aardgas en allerhande sociale maatregelen. De tweede categorie betreft verplichtingen inzake milieu die betrekking hebben op acties ter bevordering van rationeel energiegebruik, hernieuwbare energiebronnen en warmtekrachtkoppeling. De derde categorie heeft betrekking op verplichtingen inzake veiligheid en continuïteit van de leveringen. In het Elektriciteitsdecreet werd een Energiefonds opgericht voor de financiering van de ODV en voor het sociale energiebeleid en het beleid inzake rationeel energiegebruik van de Vlaamse regering. Het **Energiefonds** zal ook de reële nettokosten van de ODV inzake aardgas ten laste nemen voorzover deze kosten een **onbillijke last** zouden vertegenwoordigen voor de netbeheerders en de leveranciers die tot deze verplichtingen gehouden zijn¹¹⁸. “*

De heer Eloi Glorieux van Agalev merkte tijdens het debat op:¹¹⁹

¹¹⁸ VERSLAG namens de Commissie voor Openbare Werken, Mobiliteit en Energie uitgebracht door de heer Eloi Glorieux, Stuk 689 (2000-2001) – Nr. 3, p. 6

¹¹⁹ Agalev zal dit aardgasdecreet mee goedkeuren, maar vraagt dat bij de uitvoeringsbesluiten en de openbaredienstverplichtingen toch rekening zal gehouden worden met de geformuleerde opmerkingen. De heer Eloi Glorieux verklaart dat hij deze materie natuurlijk ook zal blijven opvolgen en, met name inzake WKK en REG, ook zelf enkele parlementaire initiatieven zal nemen.

Vragen die best uitgeklaard worden, zijn volgens dit lid : wat is “een billijke last” en wie bepaalt of een last “onbillijk” is ? De heer Eloi Glorieux stelt dat moet vermeden worden dat netbeheerders en leveranciers al te snel de kostprijs van de ODV afwimpelen. “

“Wat het begrip “onbillijkheid” (in artikel 19) betreft, verklaart de minister dat dit betrekking heeft op de werking van het fonds. Het is de bedoeling daarmee een **solidariteitsmechanisme** tot stand te brengen. Hij is van oordeel dat het **begrip onbillijkheid niet verfijnder kan gedefinieerd worden**. De VREG moet dat begrip definiëren en beoordelen.”

Artikel 19 van het decreet werd tenslotte aangenomen met de volgende bewoordingen:

“De Vlaamse regering beschikt over de kredieten van het Energiefonds, bedoeld in artikel 20 van het Elektriciteitsdecreet, voor de financiering van de openbaredienstverplichtingen, bedoeld in artikel 18, van haar sociale energiebeleid en van haar beleid inzake het rationeel energiegebruik.”

Sinds 12 december 2006 werd het artikel opgeheven.

Ook hier zijn talrijke uitvoeringsbesluiten genomen om de openbare dienstverplichtingen aan de distributienetbeheerders en de aardgasleveranciers uit te werken¹²⁰.

II.2 Openbare dienstverplichtingen in de huidige geliberaliseerde aardgasmarkt in Vlaanderen

Analoog met de regeling inzake elektriciteit heeft de Vlaamse decreetgever ook voor aardgas voorzien in verschillende openbare dienstverplichtingen.

A. Openbare dienstverplichtingen voor de distributienetbeheerders

(i) Sociale openbaredienstverplichtingen

Zowel voor de elektriciteits- als voor de aardgas markt geldt sinds 1 juli 2009 het besluit van 13 maart 2009 betreffende de sociale openbare dienstverplichtingen. Gelet op de grote analogie en gelijkennis verwijs ik dan ook naar de bespreking hierboven.

(ii) rationeel energiegebruik

¹²⁰ Besluit 13 maart 2009 betreffende de sociale openbare dienstverplichtingen in de elektriciteits- en gasmarkt

B. Openbare dienstverplichtingen voor de leveranciers

(i) rationeel energiegebruik

Zowel voor de elektriciteits- als voor de aardgas markt geldt het besluit van de Vlaamse Regering van 2 maart 2007 inzake de openbaredienstverplichtingen ter bevordering van het rationeel energiegebruik. Gelet op de grote analogie en gelijkenis verwijs ik dan ook naar de bespreking hierboven.

(ii) sociale openbare dienstverplichtingen

Zowel voor de elektriciteits- als voor de aardgas markt geldt sinds 1 juli 2009 het besluit van 13 maart 2009 betreffende de sociale openbare dienstverplichtingen. Gelet op de grote analogie en gelijkenis verwijs ik dan ook naar de bespreking hierboven.

C. verschillen in openbare dienstverplichtingen met de elektriciteitssector?

1) de gratis levering van elektriciteit aan huishoudelijke afnemers is niet voorzien als openbare dienstverplichting in het aardgasdecreet.

2) de aansluitingsplicht op het elektriciteitsnet bestaat niet in de aardgasmarkt.

Het recht op aansluiting op het elektriciteitsnet voor iedere woning in Vlaanderen tegen kostendekking bestaat als grondrecht alleen voor de stroomvoorziening. Een gelijkaardig aansluitingsrecht op het aardgasnet bestaat er niet. De redenering bij de wetgever was dat – anders dan voor de stroomvoorziening – er voor aardgas geen aansluitrecht nodig is omdat hiervoor valabele alternatieven bestaan: stookolie als verwarmingsbron en stroom voor het

koken. De instelling van een aansluitrecht voor aardgas zou ook grote bijkomende investeringen vergen¹²¹.

Het recht op aansluiting is één van de twee componenten van de universele dienstverlening om “het recht op levering van elektriciteit van een bepaalde kwaliteit tegen redelijke, eenvoudig en duidelijk vergelijkbare en doorzichtige prijzen op hun grondgebied”¹²². De plicht tot aansluiting is de eerste stap om te komen tot een universele dienstverlening. Maar eens aangesloten, moet het recht gegarandeerd worden dat elektriciteit geleverd wordt *van een bepaalde kwaliteit tegen redelijke, eenvoudig en duidelijk vergelijkbare en doorzichtige prijzen*. En die voorziening is er wel in het aardgasdecreet.

V. Liberalisering van de energiemarkten: werken ze naar behoren of laat dit toch te wensen over?

V.1. Jaarrapporten en Mededelingen van de Europese Commissie

1) Mededeling van de Commissie van 11 maart 2009 aan de Raad en het Europees Parlement - Verslag over de vooruitgang die is geboekt bij de totstandbrenging van de interne markt voor gas en elektriciteit¹²³

In het verslag wordt een stand van zaken opgemaakt van de omzetting van het tweede pakket maatregelen betreffende de interne energiemarkt. Er zijn aanzienlijke inspanningen gedaan om tot grotere concurrentie te komen, met name via regionale initiatieven. De lidstaten pogen zich tevens te voegen naar de elektriciteitsverordening en de richtsnoeren inzake congestiebeheer.

¹²¹ B. HUBEAU en G. CLOOTS, “Tasten in het donker: is er licht aan het einde van de tunnel door een grondrecht op energie?” in *Vers un droit fondamental à l’énergie? Naar een grondrecht op energie?*, die Keure, Brugge, 2006, 9

¹²² Artikel 3.3 Tweede Elektriciteitsrichtlijn

¹²³ [COM(2009) 115 def. – Niet in het Publicatieblad verschenen].

Bovendien tekent zich de tendens af om grotere volumes te verhandelen op de spotmarkten voor elektriciteit en neemt het aantal handelaars op deze markten toe. Toch deden zich in de eerste helft van 2008 **aanzienlijke schommelingen voor in de elektriciteitsprijzen** (voor particulieren), wat erop wijst dat de **markten nog onvoldoende geïntegreerd** zijn.

De interne elektriciteitsmarkt is nog te sterk versnipperd. Om daar verandering in te brengen, dient prioriteit te worden gegeven aan de integratie van de markten alsmede aan de verdere ontwikkeling van infrastructuur en grensoverschrijdende handel. Tot slot is ten zeerste aan te **bevelen af te stappen van gereguleerde tarieven** aangezien zij de mededinging verstoren en andere potentiële leveranciers ervan weerhouden tot de markt toe te treden.

2) Implementatierapport van de Commissie dd. 10 januari 2007¹²⁴

Van bladzijde 3 tot 13 wordt de energiemarkt in België omschreven en worden de problemen aangehaald, het wetgevend kader getoetst¹²⁵. Wat betreft de openbare dienstverplichtingen merkt de Commissie op dat deze op gewestelijk niveau ontwikkeld zijn, hetgeen problemen van discriminatie kan geven tussen de Vlaamse en de andere 2 gewesten. Want de Commissie noemt de ODV vooral problematisch met het oog op de vrijmaking van de markt sinds 2007 want de verplichte ODV zijn zo zwaar en niet proportioneel aan het algemeen economisch belang dat zij nieuwe marktspelers kunnen ontmoedigen. Lezen we echter verder, dan heeft de Commissie het enkel over het Waalse en het Brussels Hoofdstedelijk gewest ¹²⁶waar de ODV voor nieuwe marktspelers een ware hindernis vormen, of dat bestaande marktspelers de markt zelfs verlaten. In maart 2010 maakte NUON bekend de Brusselse markt te zullen verlaten.

¹²⁴ COM (2006) 841 final

¹²⁵ In een persmededeling van de Europese Commissie dd. 24 juni 2010 lezen we dat de Commissie 20 lidstaten verzoekt om de eengemaakte marktregels onverwijld toe te passen. Er werden naar in totaal 35 met redenen omklede adviezen verstuurd naar 20 lidstaten waaronder België. Voorts waren vier lidstaten, waaronder België, hun verplichtingen om alternatieve geschillenbeslechtsprocedures in te voeren als bepaald in de richtlijnen 2003/54/EG en 2003/55/EG niet nagekomen. Deze richtlijnen dienden te zijn omgezet tegen 1 juli 2004. tot op heden kunnen consumenten in ons land nog steeds geen gebruik maken van transparante, eenvoudige en goedkope klachtenbehandelingsprocedures zoals vereist bij deze richtlijn. Cfr. Meer informatie voor de situatie per lidstaat MEMO/10/275 en IP/10/836 dd. 24 juni 2010, persnota terug te vinden op www.europa.eu.eu/rapid/pressreleases

¹²⁶ Waar een leverancier zich moet engageren in een contractuele relatie gedurende 3 jaar met zijn nieuwe klant en het contract niet mag verbreken, zelfs niet in geval van gebrek aan betaling van de klant

Elektriciteit- en aardgasleverancier Nuon zal geen nieuwe contracten meer afsluiten in Brussel. Dat zegt de directeur van Nuon Belgium, Roberte Kesteman. Het bedrijf hekelt de logge Brusselse wetgeving, die volgens hen "niet aangepast is aan een liberale markt"¹²⁷.

Directeur Kesteman zegt dat de lopende contracten worden nageleefd, maar er komen geen nieuwe contracten meer bij. "Voor een markt met een beperkt aantal klanten, zijn de kosten en risico's veel te groot", zegt Kesteman.

Dus Vlaanderen lijkt niet te ver te zijn gegaan?

V.2. Lagere energieprijzen in de geliberaliseerde markt?

De CREG liet zeer recent een studie¹²⁸ uitvoeren over de "componenten van de elektriciteits- en aardgasprijzen"¹²⁹ gedaan met toepassing van artikel 23, § 2, 2°, van de wet van 29 april 1999 betreffende de organisatie van de elektriciteitsmarkt en van artikel 15/14, §2, 2° van de wet van 12 april 1965

De zes belangrijkste componenten van de prijs aan de eindverbruiker weer in absolute waarden voor de typeklanten Dc¹³⁰, Ic en Ic1:

1. leveranciersprijs (energieprijs)¹³¹

2. bijdrage hernieuwbare energie en warmtekrachtkoppeling

¹²⁷ onder andere het feit dat men zowel in het professionele als in het residentiële segment aanwezig moet zijn. Ook dat men diensten moet voorzien aan "slechte betalers", terwijl de procedures voor schuldvordering te zwaar zijn, wordt aan de kaak gesteld.

¹²⁸ STUDIE (F)100107-CDC-934 7 januari 2010– www.creg.be

¹²⁹ M. Van der Woude *Unfair and excessive prices in the energy sector*, European Review of Energy Markets- volume 2, issue 3, May 2008, p. 27

¹³⁰ Dc is een **huishoudelijke afnemer** met een verbruik van 3.500 kWh per jaar. Hij heeft een aansluitingsvermogen van 4 tot 9 kW en wordt bevoorrad in LS. Het verbruik van deze afnemer is verdeeld over dag- en nachturen en wel als volgt:

o tot december 2006 houdt de studie rekening met de definitie van Eurostat die uitgaat van een verbruik van 2.200 kWh overdag en 1.300 kWh „s nachts ;

o vanaf januari 2007 houdt de studie rekening met de uitbreiding van de daluren tot het weekend, waardoor het verbruik verandert in 1.600 kWh overdag en 1.900 kWh „s nachts.

Deze afnemer is representatief voor een woning van 90 m2 bestaande uit 4 plaatsen en een keuken. De berekeningen gaan uit van een gezin van 4 personen (500 kWh gratis in Vlaanderen).

¹³¹ Dit is de energieprijs exclusief bijdragen voor hernieuwbare energie en warmtekrachtkoppeling, BTW en energiebelasting.

3. transmissienettarief (exclusief openbare heffingen)¹³²**4. distributienettarief (exclusief openbare heffingen)¹³³****5. openbare heffingen¹³⁴****6. energielasting en BTW¹³⁵**

De enige component van de 6 die onderhevig is aan mededing, is de leveranciersprijs. Voor het overige dient de consument elke stijging van de andere componenten te ondergaan...

Uit vergelijking van de meerjarentarieven van de distributienetbeheerder in Vlaanderen, Brussel en Wallonië blijkt dat voor een typeklant Dc (= laagspanningsklant met jaarlijks verbruik van 3500 kWh waarvan 1600 kWh in dag), Dd (= laagspanningsklant met jaarverbruik van 7500 kWh waarvan 3600 kWh in dag) en T2 (= klant met een jaarverbruik van 23260 kWh) de **meerjarentarieven van de Vlaamse gemengde distributienetbeheerders¹³⁶** in globaliteit – zowel voor elektriciteit als voor aardgas – tot de **goedkoopste van België** behoren.

¹³² De transmissienettarieven zijn deze die door de distributienetbeheerders worden toegepast. Ze steunen op de voor Elia System Operator goedgekeurde transmissienettarieven zoals die

door de distributienetbeheerders (DNB's) worden doorberekend op basis van:

- de technische specificaties van hun net (rekening houdend met de procentuele verliezen van de distributie)
- de structuur van hun afnemers
- de wijze van tarifiering

¹³³ Het betreft hier de distributienettarieven, zoals goedgekeurd door de CREG, exclusief openbare heffingen. De distributienettarieven voor elektriciteit en aardgas zijn een weerspiegeling van alle kosten die noodzakelijk zijn om de opdrachten van de distributienetbeheerders uit te voeren. Conform het KB van 2 september 2008 met betrekking tot de meerjarentarieven, dienen de distributienetbeheerders hun tariefvoorstellen voor elektriciteit en gas voor de periode 2009-2012, tijdig in te dienen bij de CREG overeenkomstig het door de CREG vooropgestelde rapporteringsmodel. De tarieven zijn vastgesteld in één keer voor de volgende vire jaar. Het tarief evolueert van jaar tot jaar onder meer in verhouding van de indexering en de voorziene investeringen. De meerjarentarieven zijn van groot belang omdat ze voor de consument stabiliteit en transparantie bieden en de basis voor een stabiele begroting voor de beheerders zelf.

¹³⁴ Deze post omvat de openbare heffingen van de verschillende tariefcomponenten: transmissie, distributie en levering

¹³⁵ Voor de residentiële afnemers werd de BTW van 21% toegepast op alle componenten, behalve op de aansluitingsvergoeding in het Waals Gewest, waarvan de bedragen niet aan BTW onderworpen zijn, en op de federale bijdrage voor de periode juli 2003-april 2004, gedurende dewelke de BTW niet werd toegepast. Voor de professionele afnemers werd geen rekening gehouden met de aftrekbare BTW bij de berekening van de prijs aan de eindverbruiker. De “energiebelasting” of “energiebijdrage” bedraagt:

- c€ 0,19088/kWh voor LS sinds augustus 2003 (c€ 0,1634/kWh in juli 2003)
- c€ 0,00/kWh voor hoogspanning (bepaald als > 1 kV).

¹³⁶ verzameld onder werkmaatschappij Eandis

Toch laaien de gemoederen telkens weer op bij persberichten van de CREG dat verhoging van de distributienettarieven eraan komen en onvermijdelijk zijn. Een verhoging van de distributienettarieven, hetgeen uiteraard niet strookt met het beleid van de Vlaamse regering. Terwijl helft van genomen maatregelen van openbare dienstverplichtingen in uitvoeringsbesluiten dat wel tot resultaat heeft.

Het persbericht van de CREG van 12 oktober 2007, "Gevoelige stijging van de nettarieven onvermijdelijk", heeft aanleiding gegeven tot debatten in de Kamer en in het Vlaams Parlement.

In haar antwoord op de vele vragen merkte minister Crevits eerst op "dat we met een **moeilijk institutioneel kader** worden geconfronteerd" omdat "**Vlaanderen niet bevoegd is voor de energietarieven in het algemeen en voor de aardgas- en elektriciteitsdistributietarieven in het bijzonder**". Bovendien beschikt Vlaanderen volgens de minister "niet over de nodige kennis of gegevens om de feitelijkheid en de redelijkheid van de verrekening van de kosten in de tarieven te beoordelen". De minister heeft "dus wel cijfers, maar de beoordeling is een andere zaak".

Verder stelt zij vast dat de **distributietarieven gemiddeld 15 percent** vertegenwoordigen van de elektriciteitsfactuur:

"De openbaredienstverplichtingen vertegenwoordigen 13 percent van de 15 percent distributiekosten. (...) Dit betekent dit dat de openbaredienstverplichtingen gemiddeld 2 percent van de elektriciteitsfactuur vertegenwoordigen. De helft van die 2 percent gaat naar de gratis kilowattuur die afhankelijk van verbruik en gezinssamenstelling eigenlijk ook terugvloeit naar de gezinnen. Een vijfde van die 2 percent vloeit terug naar de gezinnen onder de vorm van energiebesparingspremies en scans. Iets minder dan 10 percent gaat naar de openbare verlichting. Iets minder dan 20 percent gaat naar de budgetmeters en de niet-betaalde elektriciteitsrekeningen. Als men het uitrekent op 100, gaat het over 0,4 percent."

Minister Crevits stelde verder:

"Met betrekking tot die openbaredienstverplichtingen zelf wil ik wel opmerken dat het niet de taak is van de federale overheid of de federale regulator, maar wel die van het Vlaams Parlement en ook de Vlaamse Regering om uit te maken of en hoe sociale en

ecologische maatregelen worden genomen. In een tijd van klimaatveranderingen zou een pleidooi voor het terugschroeven van energiebesparingsmaatregelen terecht op ongeloof worden onthaald. Het in twijfel trekken van het nut van of de nood aan sociale openbaredienstverleningen zou op een dag als vandaag – Werelddag van Verzet tegen Extreme Armoede – getuigen van een bizar cynisme.

Ik ben bereid om alle ernstige voorstellen om de kosten van de openbaredienstverplichtingen te beperken, in overweging te nemen. Ik ben niet bereid om de fluctuerende distributieprijzen als dekmantel te gebruiken om de openbaredienstverplichtingen die het Vlaams Parlement en de Vlaamse Regering hebben opgelegd, af te bouwen. Als we die openbaredienstverplichtingen willen terugschroeven, dan moeten we ons in eerste instantie afvragen waarom ze zijn ingevoerd. Wanneer dat is gebeurd op basis van ecologische of sociale parameters, dan kunnen de verplichtingen enkel worden teruggeschoefd als blijkt dat de maatregel inefficiënt is voor het ecologische of sociale doel dat deze voor ogen had."¹³⁷

Of zoals hierboven reeds gezegd: hoe de oppositie zal blijven roepen om een verlaging van de distributienettarieven en het principe van de vrije markt, maar niet een minister zich zal verbranden aan het afschaffen of nog maar anders invullen van de “sociale” openbare dienstverplichtingen.

V.3 Toekomst?

Onder impuls van de Vlaamse energieregulator VREG werd in 2009 verder nagedacht over en gewerkt aan een **vernieuwing van het marktmodel voor de vrije energiemarkt in Vlaanderen.**

Met de vernieuwing van het marktmodel wil men in Vlaanderen een aantal pijnpunten in de huidige marktwerking elimineren en tegelijk de energiemarkt voorbereiden op de grote aanpassingen die op til zijn: de introductie van de slimme meters als een hoeksteen voor een slim distributienet, de spectaculaire groei van allerlei decentrale productie-eenheden, de ambitieuze milieudoelstellingen waarin het energiebeleid een essentiële plaats inneemt, de vraag van de eindgebruikers naar transparante en eenvoudige processen, ... Voor de Vlaamse

¹³⁷ <http://belgischenergierecht.blogspot.com/search/label/Openbare%20Dienstverplichtingen#ixzz0vjPcxOpf>.

gemengde distributienetbeheerders is het essentieel dat zowel de financiële haalbaarheid als de efficiëntie daarbij niet uit het oog mogen worden verloren.

BIBLIOGRAFIE

Wetgeving

A. Europees

- Note of DG Energy & Transport on Directives 2003/54/EC and 2003/55/EC on the internal market in electricity and natural gas, "Public service obligations", January 16, 2004, http://ec.europa.eu/energy/gas_electricity/interpretative_notes/doc/implementation_notes/2004_01_16_security_of_electricity_supply_en.pdf, 10 p.
- Commission staff working document, "Prospects for the internal gas and electricity market. Implementation report", COM (2006) 841 final, 10 January 2007
- Commission Communication "An Energy Policy for Europe" (COM (2007)1 final, 10 januari 2007
- Citizens' Energy Forum 2009, ERGEG, Report on vulnerable customers, default suppliers and suppliers of last resort
- Status review of the definitions of vulnerable customer, default supplier and supplier of last resort, E09-CEM-26-04, 16 July 2009, http://www.energy-regulators.eu/portal/page/portal/EER_HOME/EER_PUBLICATIONS/CEER_ERGEG_PAPERS/Customers/Tab/E09-CEM-26-04_StatusReview_16-Jul-09.pdf, 40p.
- ERGEG Status Review for 2008 shows market opening is not delivering for energy consumers, **Press Release** (PR-08-10), 15 December 2008, 3 p.

B. Nationaal

- VERSLAG namens de Commissie voor Openbare Werken, Mobiliteit en Energie uitgebracht door de heer Eloi Glorieux, Stuk 689 (2000-2001) – Nr. 3, p. 6
- Advies SERV m.b.t. Verzameldecreet Leefmilieu, Energie en Openbare Werken, Brussel, 11 januari 2007, p. 7 - <http://www.serv.be/uitgaven/1099.pdf>.
- Mineraad, Briefadvies van 22 juni 2006 bij het voorontwerp van besluit van de Vlaamse Regering tot wijziging van het besluit van 15 juni 2001 m.b.t. de distributienetbeheerders voor elektriciteit en tot wijziging van het besluit van 11 oktober 2002 houdende de organisatie van de aardgasmarkt.

- Advies van de Vlaamse Reguleringsinstantie voor de Elektriciteits- en Gasmarkt van 6 juli 2004 met betrekking tot het ontwerp van besluit van de Vlaamse regering tot vaststelling van de openbardienstverplichting, opgelegd aan de distributienetbeheerders met betrekking tot het ter beschikking stellen van de mogelijkheid voor eindafnemers op laagspanning om te kunnen genieten van een elektriciteitstarief op basis van een dag- en nachtmeter, zoals principieel goedgekeurd door de Vlaamse regering op 28 mei 2004.ADV-2004-1.

- Advies van de Vlaamse Reguleringsinstantie voor de Elektriciteits- en Gasmarkt van 9 december 2003 met betrekking tot het ontwerp van besluit van de Vlaamse regering tot vaststelling van de openbardienstverplichting, opgelegd aan de netbeheerders met betrekking tot de openbare verlichting, ADV-2003-8.

- Advies van de Vlaamse Reguleringsinstantie voor de Elektriciteits- en Gasmarkt van 6 juli 2004 met betrekking tot het ontwerp van besluit van de Vlaamse regering tot vaststelling van de openbardienstverplichting, opgelegd aan de distributienetbeheerders met betrekking tot het ter beschikking stellen van de mogelijkheid voor eindafnemers op laagspanning om te kunnen genieten van een elektriciteitstarief op basis van een dag- en nachtmeter, zoals principieel goedgekeurd door de Vlaamse regering op 28 mei 2004.ADV-2004-1.

- Advies SERV m.b.t. Verzameldecreet Leefmilieu, Energie en Openbare Werken, Brussel, 11 januari 2007, <http://www.serv.be/uitgaven/1099.pdf>.

- BRIEFADVIES MINARAAD 26 augustus '08 aangaande VOORONTWERP VAN DECREET HOUDENDE ALGEMENE BEPALINGEN BETREFFENDE HET ENERGIEBELEID

- VREG, Advies van 23 maart 2010 met betrekking tot de omzetting in Vlaamse regelgeving van de Richtlijn van de Europese Unie 2009/72/EG van 13 juli 2009 betreffende gemeenschappelijke regels voor de interne markt voor elektriciteit en tot intrekking van Richtlijn 2003/54/EG en de Richtlijn van de Europese Uni 2009/73/EG van 13 juli 2009 betreffende de gemeenschappelijke regels voor de interne markt voor aardgas en tot intrekking van Richtlijn 2003/55/EG, ADV-2010-1.

Rechtspraak

- HvJ C-475/08, *Commissie/België*, PB C 32 van 7.2.2009

-HvJ C-474/08, *Commissie/België*, PB L 176, blz. 37

- HvJ C-265/08, *Federutility e.a./Autorita' per l'energia elettrica e il gas e.a.*, PB L 176, blz. 57

- Conclusie van Advocaat-Generaal D. RUIZ-JARABO COLOMER, C-265/08, www.curia.europa.eu.

Rechtsleer

A. Europees

- MOMBAUR, P.M., "Preparation for the competitive European electricity sector", *European Review of Energy Markets*, editie 3, mei 2008, 1-7, www.eeinstitute.org/european-review-of-energy-market/erem6-article-mombaur.
- VAN DER WOUDE, M., "Unfair and excessive prices in the energy sector", *European Review of Energy Markets*, editie 3, mei 2008, 1-29, <http://www.eeinstitute.org/european-review-of-energy-market/erem6-article-van-der-woude>.
- VAN DER WOUDE, M., "Legal obstacles and limits to market integration and market conduct in the European energy markets", *European Review of Energy Markets, Editorial*, mei 2008, 1-3, <http://www.eeinstitute.org/european-review-of-energy-market/erem6-editorial>.
- VANDERVEEREN, C., "Regulators in a federal regime: the Belgian case" in ROGGENKAMP M.M. en HAMMER, U., *European Energy Law Report II, Energy & Lax 3*, Antwerpen, Intersentia, 2005 (65-81) 259 p.
- WEBSTER, W. "Recent developments in EU Energy markets" in ROGGENKAMP M.M. en HAMMER, U., *European Energy Law Report III, Energy & Lax 4*, Antwerpen, Intersentia, 2006, (3-13) 252 p.
- BOUTE, A., "Energy efficiency in the European Union – The policy framework" in ROGGENKAMP M.M. en HAMMER, U., *European Energy Law Report IV, Energy & Lax 5*, Antwerpen, Intersentia, 2007, (135-143) 319 p.
- GOLDBERG, S.M., "The directives regulating security of supply: a snapshot" in ROGGENKAMP M.M. en HAMMER, U., *European Energy Law Report V, Energy & Lax 7*, Antwerpen, Intersentia, 2008, (109-127) 209 p.
- GELDHOF, W. en VANDENDRIESSCHE, F. "European Electricity and Gas Market Liberalisation. Background, Status, Developments", in B. DELVAUX, M. HUNT en K. TALUS (eds.), *EU Energy Lax and Policy Issues*, ELRF Collection, 1st ed., Rixensart, Euroconfidential 2008, 298 p.
- GELDHOF, W. en DERUYTTER, T., "European Court of Justice endorses maximum prices for gas as a public service obligation... and defines strict conditions (Case C 265/08 – 20 April 2010)", *Energy e-bulletin Stibbe*, May 2010, Issue No. 2010/02

B. Nationaal

- HUBEAU, B. en CLOOTS, B., “Tasten in het donker: is er licht aan het einde van de tunnel door een grondrecht op energie?” in B. HUBEAU en P. JADOUL (eds.), *Vers un droit fondamental à l'énergie? Naar een grondrecht op energie?*, Brugge, die Keure, 2006, 3-10
- VERMEIR, T., “Gratis stroom”, blogspot 22 oktober 2007, te vinden op www.belgischenergierecht.blogspot.com/2007/10/gratis-stroom.html.
- VERMEIR, T., “Verhoging distributienettarieven”, maandag 22 oktober 2007, te vinden op blogspot www.belgischenergierecht.blogspot.com/2007/10/verhoging-distributienettarieven.html.
- LEMAIRE, C., “Energie et services d'intérêt économique général, in J.-V. LOUIS and S. RODRIGUES (eds), *Les services d'intérêt économique general et l'Union européenne*, Bruxelles, Bruylant, 2006, 450 p.
- VAN BOXELAER, K., “Recente ontwikkelingen in het Vlaamse energierecht en – beleid: een blik op de toekomst” in DEKETELAERE, K. en DELVAUX, B. (eds.), *Jaarboek Energierecht 2009*, Antwerpen, Intersentia, 2010, 31-55
- VAN BOXELAER, K., “Op weg naar een betere marktwerking in Vlaanderen?” in DEKETELAERE, K. en DELVAUX, B. (eds.), *Jaarboek Energierecht 2008*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 73-106
- SCHURMANS, M. en VANDENBERGHE, W., “Voornaamste ontwikkelingen in het gewestelijke energiebeleid en –recht in 2007-2008” in DEKETELAERE, K. en DELVAUX, B. (eds.), *Jaarboek Energierecht 2007*, Antwerpen, Intersentia, 2008, 183-204
- VANDEN BORRE, T., “Via nieuwe en fragmentarische maatregelen in het federale energiebeleid naar een globale visie?”, in DEKETELAERE, K. (ed.), *Jaarboek Energierecht 2005-2006*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 33-138
- DELVAUX, B., “Recente ontwikkelingen in het gewestelijk energiebeleid en –recht – beleid met een dubbele tong?”, in DEKETELAERE, K. (ed.), *Jaarboek Energierecht 2005-2006*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 139-167
- VERMEIR, T. “Sociale maatregelen op de Vlaamse Elektriciteitsmarkt, in B. HUBEAU en P. JADOUL (eds.), *Vers un droit fondamental à l'énergie? Naar een grondrecht op energie?*, Brugge, die Keure, 2006, (101-122), 224 p.
- VERMEIR, T. “De consument in de geliberaliseerde energiemarkt”, in X, *Recht in beweging*, VRG-Alumnidag 16, Antwerpen, Maklu, 2009, (52-74), 337 p.

- VANDENHOLE, W., "Het grondrecht op toereikende energie: over wat het is en zou kunnen zijn", in B. HUBEAU en P. JADOUL (eds.), *Vers un droit fondamental à l'énergie? Naar een grondrecht op energie?*, Brugge, die Keure, 2006, (11-36) 224 p.
- CLYMANS, M. en VANDEN EYNDE, M., "Leve de liberalisering! Gas en elektriciteit vrij te koop. Of toch niet?", in B. HUBEAU en P. JADOUL (eds.), *Vers un droit fondamental à l'énergie? Naar een grondrecht op energie?*, Brugge, die Keure, 2006, (183-192), 224 p.
- VANDENDRIESSCHE, F., "Energiericht", Gent, Faculteit Rechtsgeleerdheid, 2008-2009, 213
- DEKETELAERE, K., DE COCK, K., DERIDDER, L. en VERHOOSSEL, G., *Handboek Energiericht*, Antwerpen, Intersentia, 2001, 312p.
- DEKETELAERE, K. (ed.), *Handboek Milieu- en Energiericht*, Brugge, Die Keure, 2006, 1801 p.
- BOUTE, A., "De handhaving van de voorzieningszekerheid in de Europese elektriciteitsmarkt: wat is de toegevoegde waarde van richtlijn 2005/89/EG ten opzichte van de Elektriciteitsrichtlijn 2003/54/EG?", *ME.R.*, 2006, 108-124
- Jaarverslag Intergem 2009, www.intergem.be – publicaties, jaarverslag 2009